

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Fakulta pedagogická

Katedra primárního vzdělávání

Šikana na základní škole, prevence

Diplomová práce

2008

Pavel Kuře

Katedra: primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro ZŠ
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Šikana na základní škole, prevence

Bullying in the basic school, prevention

Autor:
Pavel KUŘE

Podpis:

Adresa:
č. p. 334
569 56 Čistá

Vedoucí práce:
PhDr. Jitka Josífková

Počet

stran	tabulek	grafů	pramenů	příloh
101	19	19	38	2

V Čisté 22. dubna 2008

Katedra: PRIMÁRNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Pavel KUŘE
adresa: č.p. 334, 569 56 Čistá
obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Název DP: Šikana na základní škole, prevence
Název DP v angličtině: Bullying in the basic school, prevention
Vedoucí práce: PhDr. Jitka Josífková
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2008

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Čisté dne 30. 6. 2007

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant): .....

Datum: .....

Podpis: .....

Název DP:

Šikana na základní škole, prevence

Vedoucí práce:

PhDr. Jitka Josífková

Úvod:

Výskyt jevů sociálně patologických v naší společnosti po jejich prudkém nárůstu po roce 1989 sice vykazuje tendenci ke stagnaci, zůstává ale nadále vážným problémem zejména u dětí a mladistvých. Jedním z případů patologické formy mezilidského soužití je šikana na základních školách. Také zde můžeme hovořit o vzrůstající závažnosti a nebezpečnosti jednání mladých delikventů, ale také o snižujícím se věku pachatelů i obětí a recidivě skutků.

Cíl:

Tato diplomová práce chce poukázat na problém šikany na základních školách, nahlíží na šikanu pohledem pedagogicko-psychologickým i právním. Věnuje se postupu při vyšetřování šikany a způsobům řešení. Významná část práce je věnována prevenci šikany, zejména pak prevenci vykonávané Policií České republiky. Práce chce být dalším z mostů mezi učiteli a policií při společném postupu proti šikaně.

Požadavky:

Znalost prostředí základní školy z pozice učitele, znalost policejní práce a zkušenosti z obou prostředí, orientace v odborné literatuře a právních předpisech, konzultace s pedagogy, pracovníky sociálního odboru, s pracovníky Preventivní a informační skupiny Policie České republiky a s policisty služby pořádkové a kriminální policie.

Literatura:

- Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha, Portál 2001
Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha, ISV 2003
Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha, Portál 1995
Šámal, P.: Trestní zákon: komentář. Praha, C. H. Beck 2003

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Autor: Pavel Kuře

Datum: 22. dubna 2008

Podpis:

Poděkování

Poděkování patří PaedDr. Jitce Mikešové za uvedení do tématu a vedoucí práce PhDr. Jitce Josífkové za laskavý a vstřícný přístup při konzultacích.

Poděkovat bych chtěl také svým blízkým za psychickou podporu a pomoc a dětem ze základních škol, které se podílely na vyplnění dotazníků.

Anotace

Tato diplomová práce pojednává o problematice šikany na základních školách, jejím řešení a prevenci. Je členěna na část úvodní, teoretickou a praktickou.

Úvodní část přináší základní vhled do problematiky školní šikany a nastiňuje způsob zpracování tématu.

Teoretická část definuje šikanování z hlediska pedagogicko-psychologického a právního, obsahuje rovněž aspekty historické, příčinné a vývojové, popisuje aktéry šikany, její projevy a důsledky. Samostatné kapitoly jsou věnovány jednotlivým krokům řešení šikanování ve školách a prevenci šikany včetně preventivní činnosti vykonávané Policií České republiky.

Praktická část zkoumá pozici šikany mezi dalšími sociálně patologickými jevy pohledem žáků druhého stupně tří různých základních škol, zjišťuje rozdíly v postojích chlapců a dívek a ověřuje zájem žáků o preventivní akce policistů na školách. Další výzkum v rámci jedné základní školy mapuje toleranci žáků k šikanování a s odstupem jednoho roku sleduje změny v šikanování při přechodu z prvního na druhý stupeň.

Abstract

The thesis deals with the problem of bullying in elementary schools, studying the possible solutions and prevention of this problem. Divided into theoretical and practical part, it brings basic insight into the bullying issue in schools, outlining the used methodology.

The theoretical part provides definition of bullying from pedagogical, psychological and legal point of view, taking into account historical, causal and developmental aspects. It also describes agents, manifestations and consequences of bullying. Individual chapters are devoted to particular steps of bullying handling in schools and to bullying prevention, including prophylactic activities conducted by the Police of the Czech Republic.

In the practical part, the position of bullying among other socio-pathological phenomena is being investigated in pupils of three different elementary schools (second

grade). The survey investigates the differences in the attitudes to bullying between schoolboys and schoolgirls, proving the pupils' interest in preventive activities of Police carried out in elementary schools. The next part of the survey done in one elementary school also compares the tolerance pupils have to bullying and the changes in bullying perception in the fifth and sixth year, while transferring from the first to the second grade of elementary school.

Zusammenfassung

Die vorgelegte Diplomarbeit untersucht die Schikane in den Grundschulen; sie also eingeht auf ihre Lösungsmöglichkeiten und Vorbeugung. Sie ist in einen theoretischen und praktischen Teil gegliedert. In der Einleitung wird eine Grundeinsicht in die Problematik von Schikane erwähnt und die methodologische Frage der Arbeit wird geklärt.

Der theoretische Teil bringt eine Begriffbestimmung von Schikane aus der pädagogisch-psychologischen und rechtlichen Sicht. Die historischen, kausalen und entwicklungsbezogene Aspekte werden berücksichtigt und Akteure, Ausprägungen und Auswirkungen von Schikane werden beschrieben. Weitere Kapiteln sind den einzelnen Schritten der Lösung von Schikane in den Schulen und der Schikanevorbeugung gewidmet – einschließlich die präventive Tätigkeit von Polizei der Tschechischen Republik.

Im praktischen Teil werden die Stellung von Schikane unter anderen psychopathologischen Erscheinungen aus der Sicht von Schülern und Schülerinnen der zweiten Stufe von drei Grundschulen, sowie die Unterschiede in Haltungen von Schülern und der Schülerinnen und ihre Interessen in der präventiven Tätigkeit von Polizei untersucht. Eine weitere Forschung wurde in einer Schule durchgeführt. Mit dem zeitlichen Abstand eines Jahres, wurde die die Duldung von Schikane durch Schülern und der Schülerinnen verglichen und die Veränderungen hinsichtlich der Stellung zu Schikane beim Übergang von der ersten zur zweiten Stufe der Grundschule beobachtet.

Klíčová slova: šikana, prevence, základní škola, policie.

OBSAH

I. ÚVOD	11
II. ŠIKANA NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE.....	12
2. 1 Uchopení fenoménu šikany	12
2. 1. 1 Pohled do historie	12
2. 1. 2 Šikana dříve a dnes	12
2. 1. 3 Vymezení pojmu školní šikana.....	13
2. 2 Šikana a právo.....	17
2. 2. 1 Právní pohled na šikanu	17
2. 2. 2 Právní odpovědnost a důsledky	23
2. 3 Příčiny a projevy šikany	26
2. 3. 1 Příčiny šikanování.....	26
2. 3. 2 Aktéři šikany.....	28
2. 3. 2. 1 Agresor.....	29
2. 3. 2. 2 Oběť	30
2. 3. 2. 3 Rozdíly v šikaně chlapců a dívek	32
2. 3. 2. 4 Učitel a agresivita	33
2. 3. 3 Typy a formy šikanování	34
2. 3. 4 Kde dochází k šikanování	37
2. 3. 5 Vývoj šikany	37
2. 4 Řešení šikany	39
2. 4. 1 Diagnostika šikany.....	39
2. 4. 2 Vyšetřování šikany	40
2. 4. 2. 1 Strategie vyšetřování.....	40
2. 4. 2. 2 Brutální šikana	43
2. 4. 2. 3 Překážky ve vyšetřování	45
2. 4. 3 Náprava.....	47
2. 4. 4 Minimální léčba nemocné skupiny	50
2. 4. 4. 1 Dynamická diagnostika.....	51
2. 4. 4. 2 Testová diagnostika	52

2. 4. 4. 3 Základní intervenční program (ZIP)	53
2. 5 Prevence šikany	54
2. 5. 1 Druhy prevence	56
2. 5. 2 Represe jako prevence	58
2. 5. 3 Schéma prevence školních šikan	58
2. 5. 4 Preventivní činnost ve spolupráci s Policií České republiky	60
III. PRAKTICKÁ ČÁST	65
3. 1 Cíl výzkumu	65
3. 2 Metoda výzkumu	65
3. 3 Zkoumaný soubor	66
3. 4 Hypotézy	67
3. 5. Výsledky výzkumu	68
3. 5. 1 Výsledky výzkumu získané z dotazníků k prevenci Policie ČR	
pro žáky základních škol.....	68
3. 5. 2 Výsledky výzkumu získané z dotazníků k průzkumu šikany pro.....	
žáky základních škol – první fáze	74
3. 5. 3 Výsledky výzkumu získané z dotazníků k průzkumu šikany pro.....	
žáky základních škol – druhá fáze	83
3. 6 Případy, které se staly	92
3. 7 Závěr	Chyba! Záložka není definována.
SEZNAM LITERATURY	97
SEZNAM TABULEK.....	99
SEZNAM GRAFŮ	100
SEZNAM PŘÍLOH.....	101

I. ÚVOD

Po roce 1989 se rozeběhla mílovými kroky vpřed celá desetiletí násilně zadržovaná práva a svobody jednotlivce, zatímco povinnosti, na které jsme v euforii pozapomněli, cupitají teď malými krůčky za nimi a zatím marně se je snaží dohnat. Naše demokracie prožívá mládí i s jeho nemocemi, v řadě oblastí se nedokáže poučit od starších vyspělejších demokracií západních a musí si projít vlastním, někdy bolestivým vývojem. Opravdová svoboda, jak říká Michael Novák, potřebuje totiž čisté a blahodárné zvyky, zdravé rodiny, obecnou slušnost a nebojácnou úctu jednoho člověka k druhému. V dnešním světě globálního násilí s nedostatečnou poptávkou po neagresivním chování a po obyčejné lidské dobrotě a slušnosti mnozí zapomínají, že jejich svoboda končí tam, kde začíná omezovat svobodu druhých. V tomto klimatu pak raší a roste školní šikana jako jeden z mnoha projevů patologické formy mezilidského soužití, parazituje na skupině i na jednotlivci a i přes tendence ke stagnaci zůstává nadále vážným problémem zejména u dětí a mladistvých. Přestože šikanování na školách zaznamenáváme celá desetiletí a lze konstatovat, že školní šikana je tak stará, jako škola sama, alarmující je v současnosti nejenom vzrůstající závažnost a nebezpečnost jednání mladých delikventů, ale také snižující se věk agresorů i obětí a recidiva skutků.

Tato diplomová práce chce poukázat na problém šikany na základních školách, nahlíží na šikanu pohledem pedagogicko-psychologicko-sociálním a právním. Podle výsledků výzkumu výskytu šikanování na základních školách u nás prováděného v roce 2001 je 41 % žáků šikanováno. Výsledek koresponduje s výsledky mezinárodního výzkumu, které hovoří o téměř 37 %. Existenci šikany na českých základních školách potvrzuje množství medializovaných případů, oficiální výnosy Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR a nepřímo také permanentní stížnosti učitelů na nekázeň ve školách a agresivní chování dětí a mládeže vůbec. Zárodečné formy šikanování se vyskytují prakticky na všech školách. Studium odborné literatury doplněným vlastní zkušeností z pedagogické praxe a z výkonu policejní profese jsem získal poznatky, které chci zúročit ve své další činnosti a kterými bych rád přispěl každému, kdo o zlepšení stavu v oblasti šikany na školách usiluje. Práce nenabízí univerzální řešení šikany, ale chce být dalším mostem mezi učiteli a policisty na společném postupu proti šikaně.

II. ŠIKANA NA ZÁKLADNÍ ŠKOLE

2. 1 Uchopení fenoménu šikany

2. 1. 1 Pohled do historie

„Šikana ve škole je zřejmě stejně stará jako škola sama, neboť vždy docházelo k přestupkům, že „silnější“ ubližovali „slabším“. Pokud se týká dnes tolik diskutované šikany, docházelo k ní již před staletími na internátech, kde starší a silnější žáci hrubě zacházeli s mladšími, slabšími a nezkušenými nováčky.“ (Bendl, 2003, s. 15)

Svědčí o tom i tzv. „křtící praktiky“ na univerzitách už od 17. století „jako jakési „přijímání“ členů do okruhu členů starších“. (Štverák, 1999, s. 84) Zlomyslnost a krutost jsou lidské vlastnosti staré jako lidstvo samo.

2. 1. 2 Šikana dříve a dnes

„Oproti dřívější době – a teď hovoříme o šikaně obecně, nikoli pouze o tzv. křtících praktikách – vykazuje dnešní šikanování některé znaky, které jsou alarmující. Jedná se především o vzrůstající počet případů šikany, snižování věkové hranice agresorů, resp. aktérů šikany, zvýšenou brutalitu, agresi a rafinovanost šikany. Posun oproti dobám již minulým nastává rovněž v tom, že se stále více začíná mluvit o šikanování učitelů ze strany žáků.“ (Bendl, 2003, s. 16)

Je rovněž nutné uvést, že šikana není problém pouze škol (včetně školy mateřské), setkáváme se s ní v armádě, v zaměstnání (mobbing, bossing), v rodinách (obětí je neoblíbené dítě, ale mohou to být v případě opačných rolí i rodiče, resp. prarodiče), v partnerských vztazích, v domovech důchodců, v nemocnicích, ve vězeních, výchovných ústavech, v dětských domovech, ze éry socialismu u nás pamatují mnozí šikanu policejní. I přes svůj záporný charakter je dnes šikana využívána institucemi pro válečné účely, např. stimulace podmínek při zajetí nepřítelem, utužování příslušníků americké námořní pěchoty (specializovaná bojová složka americké armády). V minulosti byla šikana využívána jako výchovný prostředek mimo jiné v nacistickém Německu k utužování Hitlerovy mládeže (Hitlerjugend): „Mladý člověk musí být

netečný k bolestem. Nesmí v něm být žádná slabost, žádná něha.“ (Ralph – Lewisová, 2001, s. 49) Násilí mladíků při sportovních kláních tak přesahovalo hranice soutěživosti a v atmosféře blížící se války zaměňovalo sportišť za bitevní pole.

2. 1. 3 Vymezení pojmu školní šikana

Pojem šikana pochází z francouzského slova „chicane“, což znamená malý spor, ze kterého se postupem času stane systematické trýznění. Je to zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů, například vůči podřízeným nebo vůči občanům, od nichž šikanující úředníci zbytečně vyžadují nová a nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat atd. Dnes užíváme pojmu šikana v poněkud posunutém smyslu slova.

U nás zavedl pojem šikana statečný pražský psychiatr Petr Příhoda. Jako první veřejně promluvil o tom, o čem mnozí věděli, ale mlčeli, protože to bylo tabu – v socialistické společnosti se existence něčeho takového zkrátka nesměla přiznat.

Všeobecná encyklopedie Diderot uvádí následující definici šikany: „Šikanování, fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování až týrání slabších jedinců ve skupině silnějšími jedinci; projev zneužití vlastního postavení nebo určitých (zejména fyzických) dispozic; jeho důsledkem je poškození druhé osoby. Vyskytuje se např. ve škole, na vojně a v dalších typech kolektivů. Iniciátory bývají jedinci starší, fyzicky vyspělejší, popř. osobnosti sociálně narušené; právo jednání, které je sice samo o sobě výkonem práva, ale protože je zaměřeno na způsobení újmy druhému, stává se jeho zneužitím, a tudíž je právně sankcionováno.“ (Diderot, 1998, s. 383)

V Akademickém slovníku cizích slov, II. díl je pojem šikana definován následně: „Šikanovat – pronásledovat, záměrně zbytečně obtěžovat, nespravedlivě obviňovat, trestat, kárat, šikanovat podřízené, byrokratické šikanování, šikanování mladších vojáků staršími.“ (Akademia, 1995, s. 732)

Velice názorně prezentuje šikanu Bendl (2003, s. 12) „Šikana je jedním z příkladů viktimizace, tj. chování, které z něho vytvoří oběť. Vztahem obětí a pachatelů se zabývá vědní obor zvaný viktimologie. Jedním z předmětů tohoto vědního oboru je právě šikana.“ A dodává: „Šikana patří mezi nejzávažnější negativní jevy v současné škole. Není to pouze záležitost spadající do oblasti pedagogiky, ale jedná se o komplexní problém psychologický, sociologický a mravní. Nejedná se pouze o jev spojený se školou. Šikana se rovněž netýká jenom věkové skupiny dětí a mládeže, nýbrž zahrnuje celé věkové spektrum.“ (Bendl, 2003, s. 17). Z toho vyplývá, jak obtížné je vtěsnat obsah pojmu šikana do jedné stručné definice.

Kolář hovoří o šikaně jako o nemocném chování slovy: „Jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáka či spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci. Suchá definice samozřejmě nemůže vyjádřit to, co se ve skutečnosti skrývá za obecnými pojmy agrese a manipulace.“ (Kolář, 2001, s. 27 - 28)

Říčan potvrzuje statečnost Petra Příhody: „U nás je šikana mezi školními dětmi stejně aktuálním – a bohužel stále aktuálnějším problémem jako v jiných zemích. Pojmenovat věc pravým jménem a podrobit ji výzkumu bylo do roku 1989 těžko možné – nebylo možné oficiálně připustit, že se na socialistických školách něco takového děje. Teprve v posledních letech byl zahájen výzkum a na něj navazující akce Bílého kruhu bezpečí, jejímž cílem je ochrana obětí šikany.“ (Říčan, 1995, s. 19)

Bendl zařazuje do jedné z definic syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. „Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizace ve skupině, je jednou z forem syndromu CAN (Child Abuse and Neglect), chování, které lze charakterizovat jako asociální. Jedná se o agresivní jednání, pomocí kterého si šikanista způsobováním fyzických nebo psychických útrap zjednává či udržuje převahu nad svou obětí. Šikanu můžeme stručně definovat jako fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí.“ (Bendl, 2003, s. 26)

Říčan uvádí další definici šikany používanou v poslední době hojně britskými badateli a pedagogy. „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů.“ (Říčan, 1995, s. 25-26)

„O šikaně lze hovořit tehdy, když některý žák ohrožuje a zastrašuje druhého s cílem dosáhnout „na jeho náklady“ zvýhodnění materiální (= věci, peníze, apod.), sociální (= postavení ve třídě či jiné peer-group) či psychické (= pocit vlastní důležitosti, nadřazenosti, moci nad druhým apod.).“ (Ondráček, 2003, s. 85)

„Psychotraumatizace ve skupině, jak se také někdy šikaně říká, je závažná věc, která nezřídka končí tragicky, ať už pobytem oběti v psychiatrické léčebně nebo dokonce její sebevraždou.“ (Bendl, 2003, s. 12)

„Šikanování je hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, týrání.“ (Klimeš, 1981, s. 704)

„Šikanování je zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie“ (Kolář, 2005).

„Slovem šikana se obvykle myslí opakované ubližování. Trýzněná osoba trpí často celé měsíce nebo dokonce celá léta. Když však jde o zvlášť kruté ublížení, označíme za šikanu i jednotlivou událost, která se zatím neopakovala. Zásadně mluvíme o šikaně pouze tehdy, když je oběť z nějakého důvodu bezbranná, buď pro svou fyzickou slabost či neobratnost, pro svou izolovanost v kolektivu, pro své psychické zvláštnosti, nebo pro to, že agresori útočí ve skupině. Jde tedy o asymetrickou agresi. Bráníme se tomu, abychom pojem šikany příliš rozšiřovali, abychom do něj zahrnovali všechno zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují.“ (Říčan, 1995, s. 28)

„Šikanu lze definovat jako násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit.“ (Vágnerová, 2000, s. 283)

„Někteří lidé stále ještě zastávají názor, že je šikanování nedílnou součástí růstu a dospívání, tedy něčím, čím si musí každé dítě projít, aby pak obstálo v tvrdých a nelítostných zkouškách každodenního života.“ „Šikanování působí dětem tu nejobrovitější bolest. Děti, jež se stanou terčem tohoto zla, utíkají z domova, přestávají si hrát, jsou vyděšené, nezúčastněné a nešťastné. Mnohé z nich se již pokusily i o sebevraždu, některým se to naneštěstí podařilo. Trpěly s nimi i rodiny, zhoršily se ve škole a jejich život poznamenal pocit marnosti.“ (Elliotová, 1997, s. 81)

Bůžek a Michalík (2000, s. 133) vymezují pojmem šikana nebo šikanování „chování dítěte nebo skupiny dětí s cílem ohrozit, zastrašit, ponížit nebo ublížit jinému dítěti či skupině dětí.“

„Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí – asymetrická agrese. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby. Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoli prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Záměrem agresora není např. odcizení věcí pro jejich hodnotu nebo pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.“ (Bendl, 2003, s. 25)

Bendl dále uvádí: „Šikana se někdy definuje jako opakované úmyslné ubližování druhému člověku (druhým lidem), popř. jako opakovaná agrese jednotlivce nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí. Jednorázové akce se většinou za šikanování nepovažují. Přesto si dovedeme představit situace, kdy i jednorázový akt bude možné označit jako šikanu.“ (Bendl, 2003, s. 26)

Rovněž Kolář postihuje důležitý charakter šikany – úmysl. „Šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím nebo jeho hrozbou. Může nabývat fyzických či psychických forem. Podstatnou charakteristikou je, že se děje úmyslně.“ (Kolář, 1997, s. 118)

Kolář na jiném místě opětovně klade důraz na symbiózu úmyslu a agrese: „Školní šikanování chápeme jako úmyslné, většinou opakované týrání jednoho nebo více žáků, kteří zotročují spolužáka či spolužáky a používají k tomu agresi.“ (Kolář, 2005, s. 12)

Antier (2004, s. 9) dodává, že „agresivita je součástí lidské přirozenosti. Hraje velkou úlohu ve vývoji dítěte. Vnitřní prudkost dodává dítěti energii a motivaci, jež jsou nezbytné k sebepřekonávání. Podporuje úspěch, jestliže zůstane v mezích, které dítě kontroluje. Úkolem výchovy není tedy agresivitu zcela odstranit, ale usměrnit ji, aby bylo možné mobilizovat tuto energii pro dosažení pozitivních cílů jak pro sebe, tak pro ostatní.“

Green – Gotter zdůrazňuje, že „šikanování je hrubou manipulací, při níž se někdo jiný snaží ovládnout vaše cítění, chování a myšlení, a to bez vašeho svolení.“ (Green – Gotter, 1999, s. 8)

2. 2 Šikana a právo

2. 2. 1 Právní pohled na šikanu

Soužití v lidské společnosti upravuje řada norem, jedněmi z nich jsou normy právní. Právo můžeme chápat jako minimum morálky, tedy tu část norem upravujících mezilidské vztahy, která si pro svou důležitost vyžaduje kodifikaci a je vynutitelná státní mocí. Kromě morálních norem můžeme šikanu pojmut také z hlediska norem zvykových a náboženských. Přestože v žádném z těchto systémů není šikana pevně definována, je jako negativní jev vnímána všemi normativními systémy, což znamená, že je protiprávní, nemorální, odporuje křesťanské víře i lidské společnosti. V odborné literatuře věnované šikaně je této problematice z pohledu právního věnováno poměrně málo prostoru. Proto zde uvádím alespoň základní vhled do problematiky z pozice práva.

Náš platný právní řád slovo šikana nezná, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vymezilo však problematiku šikany v metodickém pokynu MŠMT č. 28

275/2000-22 následně: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osoby, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování a až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

Z právního hlediska, resp. v právní praxi, jak uvádí právník Oldřich Chuděra, se používá pojmu šikana jako synonyma pro „úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost.“ (Kolář, 1997, s. 118)

Z pohledu protiprávnosti jednání kvalifikujeme šikanu v závažnějších případech jako trestný čin, v ostatních případech se bude jednat o přestupek. Pro pochopení a stručné rozlišení obou deliktů je nutný alespoň minimální přehled o českém právním řádu.

Český právní systém patří mezi systémy evropského kontinentálního práva. Vyvinul se na základech práva římského silně modifikován křesťanstvím. Základním pramenem současného českého práva a zároveň souborem norem s nejvyšší právní silou jsou Ústava České republiky (zákon č. 1/1993 Sb.) a Listina základních práv a svobod (zákon č. 2/1993 Sb.) (dále jen Listina). Již samotný první článek ústavy říká, že „Česká republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.“ „Lidé jsou svobodní a rovní si v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.“ (Listina, čl. 1) „Nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu.“ (Listina, č. 7/2) „Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá.“ (Listina, čl. 2/3)

Z hlediska šikany bude takovým zákonem zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon (dále jen trestní zákon) v případech závažnějších deliktů nebo zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích (dále jen zákon o přestupcích) v případech méně závažných. Jednání, které zákon zakazuje, nazýváme podle těchto zákonů trestným činem nebo přestupkem. Proces, kterým je trestní právo uplatňováno, stanovuje zákon č. 141/1961 Sb., trestní

řád. Dalšími zákony zasahujícími do oblasti šikany jsou zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen zákon o soudnictví ve věcech mládeže), zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, (dále jen zákon o sociálně-právní ochraně dětí), zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon (dále jen školský zákon), v případě uplatňování náhrady škody také zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník.

„Trestným činem je pro společnost nebezpečný čin, jehož znaky jsou uvedeny v tomto zákoně. Čin, jehož stupeň nebezpečnosti pro společnost je nepatrný, není trestným činem, i když jinak vykazuje znaky trestného činu. K trestnosti činu je třeba úmyslného zavinění, nestanoví-li tento zákon výslovně, že postačí zavinění z nedbalosti. Stupeň nebezpečnosti činu pro společnost je určován zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou.“ (trestní zákon, § 3)

„K tomu, aby bylo možné postihnout šikanu z trestního hlediska, musí být splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti.“ (Bendl, 2003, s. 40) Těmi jsou materiální znak (jedná se čin z hlediska škodlivosti skutečně nebezpečný) a formální znak. Znaky nebezpečnosti trestného činu jsou význam chráněného zájmu dotčeného trestným činem, způsob provedení a jeho následky, okolnosti, osoba pachatele (např. recidivista, mladistvý), míra zavinění, pohnutka (motiv). Formální znaky trestného činu jsou tyto: stanovený věk (trestní odpovědnost nastává dovršením patnácti let věku), přičetnost (schopnost nebezpečnost svého jednání rozpoznat a své jednání ovládat) a skutková podstata trestného činu. Skutková podstata trestného činu má čtyři povinné znaky (objekt, objektivní stránka, subjekt, subjektivní stránka) a znaky nepovinné (místo, doba prostředek, způsob provedení). Objektem trestného činu je chráněný společenský vztah, zájem nebo hodnota, které je trestným činem dotčen. V případě šikany to bude zejména zájem společnosti na ochraně života, zdraví, majetku a občanského soužití. Jednotlivé trestné činy se od sebe odlišují v té nejvýraznější podobě objektivní stránkou, tzn. jak se trestný čin projevil navenek. Subjekt trestného činu charakterizuje osobu pachatele. Subjektivní stránka vychází z vnitřní psychiky pachatele (zavinění, účel, pohnutka, cíl).

Pro přehlednost uvádím výňatky skutkových podstat trestných činů, které nejčastěji postihují jev označovaný jako šikana. Trestný je nejen dokonaný čin, ale i jeho příprava nebo pokus (trestní zákon, § 7, § 8). Jedná se zpravidla o tyto delikty:

Trestné činy hrubě narušující občanské soužití (trestní zákon, hlava pátá)

▪ ***Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci***

„Kdo skupině obyvatelů vyhrožuje usmrcením, ublížením na zdraví nebo způsobením škody velkého rozsahu...“ (trestní zákon, § 196/1). Laicky můžeme tento trestný čin označit jako nebezpečné vyhrožování. „Kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu...“ (trestní zákon, § 197a).

Zjednodušeně se jedná o vzbuzení odůvodněné obavy poškozeného, že k naplnění výhružky opravdu dojde nebo alespoň dojít může.

▪ ***Výtržnictví***

„Kdo se dopustí veřejně nebo na místě veřejnosti přístupném hrubé neslušnosti nebo výtržnosti zejména tím, že napadne jiného...“ (trestní zákon, § 202/1). Pojem veřejně chápeme jako za současné přítomnosti nejméně dvou dalších osob současně. V případě šikany se jedná zejména o fyzické útoky na šikanovaného, ke kterým dochází za přítomnosti dalších osob.

▪ ***Kuplířství***

„Kdo jiného zjedná, přiměje nebo svede k provozování prostituce, nebo kdo kořistí z prostituce provozované jiným...“ (trestní zákon, § 204/1)

Trestné činy proti životu a zdraví (trestní zákon, hlava sedmá)

▪ ***Ublížení na zdraví***

„Kdo jinému úmyslně ublíží na zdraví ...“ (trestní zákon, § 221/1)

„Kdo jinému úmyslně způsobí těžkou újmu na zdraví...“, (trestní zákon, § 222/1)

Oba tyto paragrafy kvalifikují násilné jednání, kdy dojde ke zranění poškozeného (šikanovaného) ve větší míře, než je drobné ublížení na zdraví. Příkladem může být zlomenina ruky oproti drobné oděrci nebo modřině.

Trestné činy proti svobodě a lidské důstojnosti (trestní zákon, hlava osmá)

▪ ***Omezování osobní svobody***

„Kdo jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody...“ (trestní zákon, § 231/1)

Pod tuto skutkovou podstatu můžeme zařadit různé formy šikany spočívající např. v zavírání oběti, v jejím přivazování nebo svazování či nucení setrvávat na určitém místě.

▪ ***Loupež***

„Kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky násilím v úmyslu zmocnit se cizí věci...” (trestní zákon, § 234/1). V praxi se jedná o присвоjení si cizí věci za použití bezprostředního násilí nebo pohrůžkou násilím. Není rozhodující, jakou hodnotu má předmětná věc má.

- ***Vydírání***

„Kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné újmy na zdraví nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl...” (trestní zákon, § 235/1). Z toho je zřejmé, že nezáleží na tom, zda se jedná o fyzické násilí nebo pouze o výhrůžky. Jako vydírání můžeme kvalifikovat šikanu poměrně často.

- ***Útisk***

„Kdo jiného nutí, zneužívaje jeho tísně nebo závislosti, aby něco konal, opominul nebo trpěl...” (trestní zákon, § 237). Zde je patrný vztah závislosti šikanovaného na šikanujícím.

- ***Znásilnění***

„Kdo násilím nebo pohrůžkou bezprostředního násilí donutí jiného k souloži nebo k obdobnému pohlavnímu styku nebo kdo k takovému činu zneužije bezbrannosti jiného.....spáchá takový čin na osobě mladší než patnáct let“ (trestní zákon, § 241/1, 3b)

- ***Pohlavní zneužívání***

„Kdo vykoná soulož s osobou mladší než patnáct let nebo kdo takové osoby jiným způsobem pohlavně zneužije...” (trestní zákon, § 242/1)

„Kdo zneužívaje závislosti osoby mladší než osmnáct let nebo osoby svěřené jeho doзору přiměje ji k mimomanželské souloži, nebo kdo takové osoby, zneužívaje její závislosti, jiným způsobem pohlavně zneužije...” (trestní zákon, § 243)

Trestné činy proti majetku (trestní zákon, hlava devátá)

- ***Krádež***

„Kdo si присvojí cizí věc tím, že se jí zmocní, a

a) způsobí tak škodu nikoli nepatrnou...” (trestní zákon, § 247/1). V případě prosté krádeže je určující výše škody. Tato není rozhodující, jestliže se např. jedná o věc, kterou má poškozený na sobě nebo při sobě, jestliže se pachatel bezprostředně po činu pokusí věc si uschovat násilím nebo pohrůžkou bezprostředního násilí.

- ***Poškození cizí věci***

„Kdo zničí, poškodí nebo učiní neupotřebitelnou cizí věc a způsobí tak na cizím

majetku škodu nikoli nepatrnou..." (trestní zákon, § 257/1) „Škodou nikoli nepatrnou se rozumí škoda dosahující nejméně nejnižší měsíční mzdy stanovené nařízením vlády..." (trestní zákon, § 89/11). Důležitá je nejenom výše škody, ale zejména úmysl pachatele škodu způsobit.

V případě, že jednání pachatele - šikanujícího nenaplnuje skutkovou podstatu některého trestného činu, byť by se jednalo o jednání závažné a společensky odsouzeníhodné, nejedná se o trestný čin. V takovém případě však může být postižitelné jako přestupek, jsou-li naplněny zákonné podmínky.

„Přestupkem je zaviněné jednání, které porušuje nebo ohrožuje zájem společnosti a je za přestupek výslovně označeno v tomto nebo jiném zákoně, nejde-li o jiný správní delikt postižitelný podle zvláštních právních předpisů anebo o trestný čin.“ (zákon o přestupcích, § 2) „K odpovědnosti za přestupek postačí zavinění z nedbalosti, nestanoví-li zákon výslovně, že je třeba úmyslného zavinění.“ (zákon o přestupcích, § 3) V dalších bodech týkajících se zavinění, úmyslu, věku, přičetnosti a skutkové podstaty je přestupkový zákon (velmi zjednodušeně řečeno) ve své podstatě zjednodušením zákona trestního. Nezná však pojmy příprava k přestupku a až na výjimky pojem pokus. V souvislosti se šikanou se bude jednat zpravidla o tyto o přestupky:

▪ ***Přestupky proti občanskému soužití***

„Přestupku se dopustí ten, kdo

- a) jinému ublíží na cti tím, že ho urazí nebo vydá v posměch,
- b) jinému z nedbalosti ublíží na zdraví,
- c) úmyslně naruší občanské soužití vyhrožováním, újmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obviněním z přestupku, schválnostmi nebo jiným hrubým jednáním,
- d) omezuje nebo znemožňuje příslušníku národnostní menšiny výkon práv příslušníků národnostních menšin,
- e) působí jinému újmu pro jeho příslušnost k národnostní menšině nebo pro jeho etnický původ, pro jeho rasu, barvu pleti, pohlaví, sexuální orientaci, jazyk, víru nebo náboženství,.....nebo pro jeho sociální původ, majetek, rod, zdravotní stav anebo pro jeho stav manželský nebo rodinný.“ (zákon o přestupcích, § 49/1)

▪ *Přestupky proti majetku*

„Přestupku se dopustí ten, kdo

- a) úmyslně způsobí škodu na cizím majetku krádeží, zpronevěrou, podvodem nebo zničením či poškozením věci z takového majetku, nebo se o takové jednání pokusí,
- b) úmyslně neoprávněně užívá cizí majetek nebo si присvojí cizí věc nálezem nebo jinak bez přivolení oprávněné osoby,
- c) úmyslně ukryje nebo na sebe nebo jiného převede věc, která byla získána přestupkem spáchaným jinou osobou...” (zákon o přestupcích, § 50/1)

Jestliže šikanu právně kvalifikujeme jako trestný čin, může se často jednat o souběh, což znamená, že např. u jednočinného souběhu pachatel jedním jednáním naplní skutkovou podstatu více trestných činů (např. šikanující svou oběť zbije a způsobí jí újmu na zdraví a ještě šikanovanému poškodí nebo zničí věc hodnoty větší, než nikoli nepatrná) nebo v případě více činného souběhu opakovaným jednáním naplní skutkovou podstatu stejného trestného činu vícekrát nebo opakovaně naplní skutkové podstaty různých trestných činů. V případě, že se pachatel dopustí jednání, které naplňuje skutkovou podstatu trestného činu a dále skutkovou podstatu některého z přestupků, řeší zákon pouze jednání, které je z hlediska nebezpečnosti závažnější, tedy trestný čin.

2. 2. 2 Právní odpovědnost a důsledky

„Pokud dochází k šikanování dětí v průběhu vyučování nebo školních akcí, nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu škola, resp. školské zařízení (podle § 27 nařízení vlády č. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol a školských zařízení, čl. 2). V případě právní subjektivity nese odpovědnost škola, nemá-li škola právní subjektivitu, potom zřizovatel školy“. (Bendl, 2003, s. 40) Odpovědnost nese však ředitel školy nebo učitelé i v případě, že zřizovatelem školy je jiný subjekt, např. obec, a sice odpovědnost pracovněprávní (odvolání z funkce, výpověď nebo okamžité zrušení pracovního poměru. V případě nedostatečně účinného postupu proti šikaně se školy vystavují také postihu ze statutu občanského práva (žaloba na náhradu škody vzniklé zanedbáním náležitého pedagogického dozoru) nebo také práva trestního

(nepřekažení trestného činu podle § 167 trestního zákona, případně nadržování podle § 166 trestního zákona, v krajních případech schvalování trestného činu nebo podněcování podle § 165 a 164 trestního zákona). Z těchto právních důvodů je učitel povinen šikanování mezi žáky neprodleně řešit, zajistit oběti šikanování okamžitou ochranu a účinnou pomoc. O odpovědnosti morální ani nehovořím.

Pro ředitele školy platí oznamovací povinnost vůči orgánům Policie České republiky, jestliže je ve věci dáno podezření z trestného činu. Další oznamovací povinnost vyplývá z již zmíněného zákona o sociálně-právní ochraně dětí. „Školy a školská zařízení jsou povinny bez zbytečného odkladu oznámit orgánu sociálně právní ochrany skutečnosti, které ohrožují žáka (svěřence), nebo že žák (svěřenec) spáchal trestný čin, popř. opakovaně páchá přestupky.“

(zákon o sociálně-právní ochraně dětí, § 10)

K trestní odpovědnosti, resp. odpovědnosti za přestupek u osob mladších patnácti let nedochází, a proto nelze proti nim užít tresty, resp. sankce podle trestního ani přestupkového práva. V rámci výchovy šikanujícího dítěte a v závažných případech také ochrany před ním lze využít k nápravě řadu opatření jako jsou pohovory s kurátory dětí a mládeže institucí sociálně-právní ochrany dítěte, stanovení dohledu nad chováním dítěte, umístění v diagnostickém ústavu či nařízení ústavní výchovy. „Dopustí-li se dítě mladší patnácti let činu jinak trestného, učiní soud pro mládež opatření potřebná k jeho nápravě, která jsou uvedena v § 93 (dále jen „opatření“).“ (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, § 89/2)

Trestní odpovědnosti mohou být vystaveni také rodiče agresora, resp. jeho zákonní zástupci, jestliže se prokáže, že výchovu dítěte zanedbávají. „Kdo vydá, byť z nedbalosti, osobu mladší než osmnáct let nebezpečí zpustnutí tím, že

a) umožní jí vést zahálčivý nebo nemravný život, nebo

b) svádí ji k zahálčivému nebo nemravnému životu...“ (trestní zákon, § 217/1)

Jsou-li splněny formální znaky trestného činu a kromě skutkové podstaty také věk a přičetnost, stanoví trestní zákon podle § 2 a 27 pro pachatele tresty a ochranná opatření.

Náš právní řád uplatňuje ve věcech protiprávního jednání mládeže, což jsou děti do patnácti let věku a mladiství ve věku od patnácti do dovršení osmnáctého roku, zásady přiměřenosti a šetrnosti. O tom, že se jedná o specifický okruh skutečností,

svědčí i existence zákona o soudnictví ve věcech mládeže. „Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páčání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páčání protiprávních činů.“ (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, § 1/2) „V řízení podle tohoto zákona je třeba postupovat s přihlédnutím k věku, zdravotnímu stavu, rozumové a mravní vyspělosti osoby, proti níž se vede, aby její další vývoj byl co nejméně ohrožen a aby projednávané činy a jejichž příčiny a okolnosti, které je umožnily, byly náležitě objasněny a za jejich spáčení byla vyvozena odpovědnost podle tohoto zákona...“ (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, § 3/4). Zákon dále stanoví povinnost zvláštní průpravy pro zacházení s mládeží u soudců, státních zástupců, příslušníků policejních orgánů, úředníků Probační a mediační služby, kteří v trestních věcech mládeže působí. „Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá proviněním.“ (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, § 6/1). V porovnání s dospělými pachateli trestných činů klade se v trestním řízení u mladistvých (a podle běžné praxe soudů také u dospělých blízkým svým věkem osobám mladistvým) důraz zejména na nápravu a výchovnou funkci opatření a trestů, než na vlastní potrestání.

Obdobné podmínky platí v přiměřené míře také pro řízení o přestupcích. Zákon o přestupcích umožňuje za přestupek uložení sankcí a spolu s nimi v případech uvedených v § 17 také ochranných opatření (§ 11, § 16). „Při posuzování přestupku.....(mladistvého) se přihlíží ke zvláštní péči, kterou společnost věnuje mládeži.“ (zákon o přestupcích, § 19/1) V případě uložení pokuty se její výše u mladistvých snižuje na polovinu a může být uložena maximálně do výše 2.000,- Kč, v blokovém řízení pouze do výše 500,- Kč. Také v řízení o přestupku musí být např. u každého úkonu, který koná s podezřelým dítětem nebo mladistvým orgán policie, přítomen pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo alespoň pedagogický pracovník, jestliže se jedná o úkon prováděný na půdě školy.

2. 3 Příčiny a projevy šikany

2. 3. 1 Příčiny šikanování

„Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu jako člověk.“

(Alexander Mitscherlich)

„Šikana představuje poruchu chování. Je odchylkou v oblasti socializace. Nemá jedinou příčinu, ani jednu hlavní příčinu. Na jejím vzniku se podílí celá řada faktorů, ať už se jedná o biologické předpoklady agresorů (ale i obětí), nebo o vliv faktorů psychických a sociálních.“

„Pro příčiny šikanování se často zahrnují jak osobnostní rysy obětí a agresorů, tak nejrůznější podmínky týkající se buď okolního prostředí, ve kterém se škola nachází, nebo přímo v prostředí uvnitř školy. Podhoubí šikany spočívá nejen v osobnostních rysech šikanujícího a jeho oběti, ale i v lhostejnosti okolí, sociální atmosféře či v některých ideologiích.“ (Bendl, 2003, s. 50)

Příčin šikanování je mnoho, některé jsou povahy latentní, jiné jsou zřejmé již na první pohled. Většinou se jedná o celý komplex příčin, ve kterém se opakuje prvek agrese ať už jako poruchy chování nebo agrese vnější. Vyjmenuji alespoň ty nejčastější z nich:

- ***Citová deprivace dítěte, frustrace***

Dítě nemá uspokojeny základní potřeby bezpečí, lásky, opory a ochrany, proto se vydává na cestu náhradního uspokojování potřeb.

- ***Temperament dítěte***

Temperamentní až výbušný žák prosazuje razantně své cíle.

- ***Osobnostní charakteristiky***

Žáci zakomplexovaní, nejistí, odmítaní skupinou, neoblíbení, ale mající vliv, se sníženou sebeúctou a sebedůvěrou se často chovají agresivněji, morálně rozkládají skupinu.

- ***Úzkost, napětí, strach***

Agrese a úzkost jsou společnými protipóly násilného chování dětí ve škole

jedinec zažívající často úzkost a napětí se chová velmi agresivně zejména tam, kde nejsou nastaveny pevné mantinely, kde je takové chování tolerováno nebo snášeno druhými.

- ***Nuda, touha po vzrůstající akci***

Špatné využívání volného času, nedostatek pohybu, nesprávná výživa, přemíra podnětů z okolního světa a touha po intenzivních zážitcích a senzacích vede často ke zvýšené produkci násilí.

- ***Napodobování chování dospělých***

Násilnické chování dospělých přizívované filmovou produkcí, počítačovými hrami, kde hlavní hrdina zabíjí protivníky, vtahuje mladé do nereálného světa brutality s jediným jasným vítězem. Nejsilnější je pak obdivován, zejména dívkami, což motivuje zejména chlapce nebýt „bábovkami“, ale chovat se jako „chlapi“.

- ***Učitelé jako „přilévači oleje do ohně“***

Neřeší-li učitel jako autorita zjevnou šikanu, je jeho nekonání považováno jako schválení pro celou třídu. Podnětem může být i nevhodné necitlivé chování ke konkrétnímu žákovi (ironie, zesměšnění před třídou). Nejhorší stav nastává, jestliže učitel projevy šikany žáků podporuje a vždy souhlasí s názorem většiny žáků, aby si u nich zvýšil popularitu a oblibu

- ***Výchova v rodině***

Příliš liberální výchova bez jasných pravidel, rozmazlování či naopak příliš tvrdá, autokratická výchova, kdy je dítě postihováno nepřiměřenými tresty fyzickými i psychickými se stává sama zdrojem agresivního chování. Tzv. dravčí morálka, kdy rodiče vedou své děti k prosazení se v konkurenčním a „nepřátelském“ světě používáním hrubosti, síly a fyzické převahy. Trýznitelky ženského roku vyrůstají v tyranské matky a ty vychovávají mladé trýznitele.

- ***Absence požadavku k neagresivnímu chování***

Dnešní společnost klade více než kdy dříve důraz na výkon, úspěšnost, prosazení se, na „ostré lokty“ a to i za použití síly, neúměrné tvrdosti a neférovosti. Slušnost, ohleduplnost, skromnost a obyčejná dobrota působí jako přítěž v komerčním soutěžení. „Policejní statistiky, které ukazují na výrazný nárůst kriminality dětí a mládeže během posledního desetiletí, nepřímo podporují naše konstatování o absenci požadavku k neagresivnímu chování a prosazování tohoto požadavku

v praxi. Násilná kriminalita dětí (osob do 15 let) se např. zvýšila od roku 1990 do roku 1998 o plných 340%.“ (Bendl, 2003, s. 58)

- ***Agrese a násilí jako norma***

Klesá práh zábrany ublížit či uškodit u dětí a u mladistvých, strkanice nahradily údery a kopance. Násilí je stále více používáno cíleně a záměrně. Zvýšená agresivita doprovází např. sport, účastníky běžné silniční dopravy, výroky politiků.

(Bendl, 2003, s. 52-58)

2. 3. 2 Aktéři šikany

„V souvislosti se šikanováním běžně označujeme hlavní protagonisty šikanování jako agresory a oběti či šikanující a šikanované, popř. útočníky a napadené.“ (Bendl, 2003, s. 41)

Kolář (2001, s. 33) poukazuje na vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. „Termín tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující lidskou strategií: skryt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého. Tento princip diktuje rozdělení žáků ve většině skupin na „silné“ a „slabé“, tedy na ty, kteří reagují silně a svůj strach skryjí tím, že ho vyvolají v těch druhých. Jinak řečeno, převedou své přednosti, jimiž zakryjí své slabosti. A na ty slabé, kteří jsou strachem tak ohromeni, že ukážou všechny slabosti, které chtěli zakrýt.“ Vzniká oboustranná a překvapivě trvalá vazba. Navzájem se potřebují. Agresorovi to přináší pocit nadřazenosti a absolutní moci. „Stupňování brutality agresora vede u oběti nečistě k prolomení křehké obrany.....v oběti rozpoutá sebezničující síly, které jdou na ruku mučiteli. Následkem může být až extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem: oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá, co má udělat.“

Říčan (1996, s. 39) uvádí, že jak agresori, tak oběti jsou dětem méně sympatičtí než ostatní děti.

2. 3. 2. 1 Agresor

„Šikanující agresor je obvykle fyzicky zdatný a silný, ale neukázněný, s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními, bývá necitlivý a bezohledný. Nemívá dostatečně vyvinuté svědomí a za své chování se necítí vinen. Má zvýrazněnou potřebu sebeprosazení, kterou buď nemůže uspokojit v jiné oblasti z důvodu omezených schopností, nebo má návyk řešit všechno násilím. Tendence k agresii je spojena s podezíravostí okolí. Zpravidla se projevuje agresivně již od raného věku, a to generalizovaně. V jeho chování je zjevný nedostatek citlivosti a ohledu k ostatním. (Vágnerová, 1999, s. 284)

„Pro šikanující děti je typická touha dominovat, bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí, mají sklon vidět agresi proti sobě i tam, kde žádná není. Ubližovat druhým je pro ně radostí.“ (Říčan, 1995. s. 31)

Kolář (2001, s. 86-87) rozděluje agresory-iniciátory šikanování do tří z hlediska diagnosticko-nápravného:

- Typ hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje tvrdě, masivně a nelítostně, vyžaduje osobní poslušnost. Častá je agrese a brutalita rodičů šikanujícího dítěte – jako by dítě násilí vracelo nebo napodobovalo.
- Typ velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení je rafinované a cílené, spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. Při výchově takového typu agresora je uplatňován důsledný a náročný přístup až vojenský dril bez lásky.
- Srandista, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, často vlivný a oblíbený. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, zdůrazňuje humorné a zábavné stránky. Šikanující dítě vyrůstá zpravidla v rodině s absencí pevnějších duchovních a mravních hodnot.

„Děti vychované v atmosféře lásky v sobě necítí potřebu ponižovat ostatní.“ (Eliottová, 1997, s. 87)

„Zpravidla mají tendenci šikanovat druhé ti žáci, kteří se v životě naučili (ve „spolupráci“ s jejich okolím), že je to účinný nástroj manipulace druhých. Šikanou si hlavně vylepšují svůj nízký pocit sebehodnocení, protože jim umožní cítit se důležitě, zajisti si příslušnost ke skupině vrstevníků či význačnou pozici v ní, mít moc nad druhými apod.“ (Ondráček, 2003, s. 86)

2. 3. 2. 2 Oběť

Obětí šikany se může stát při troše smůly prakticky kdokoli. Důležitým faktorem je odlišnost jedince od ostatních, pramenící z podstaty sociální, rasové či jiné, např. postavením ve skupině. Tragédií je, že šikanovanými jedinci se stávají čím dál častěji hodní, ukáznění a bezproblémoví žáci.

„Stále běžnější je, že obětí se stává typ slušného žáka, který dodržuje školní řád a ze zásady se nechce prát se svými spolužáky, nad kterými vyniká některými vědomostmi.“ (Jedlička – Kořa, 1998, s. 87)

Kolář (2001, s. 89) uvádí pro praktické potřeby prevence čtyři typy obětí:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
- oběti „silné“ a nahodilé
- oběti „deviantní“ a nekonformní
- šikanovaní žáci s životním scénářem obětí.

Říčan (1995, s. 35-38) uvádí, že šikanovaná oběť má často nějaký handicap. „Bývají to tiché, plaché, úzkostné a nejisté děti s nízkým sebevědomím. Jsou zvyklé se podřizovat. Jsou obvykle fyzicky slabé a neobratné, někdy jsou obézní nebo jinak nápadného zevnějšku. Důvodem k šikaně se stává příslušnost k nižší sociální vrstvě, rasová odlišnost apod. Tyto děti nemívají dobrý sociální status, často jde o samotáře, které ostatní považují za nesympatické a divné. Nebývají sociálně zdatné: neumějí navazovat kontakt, bývají málomluvné a pasivní. Jejich školní prospěch zde nehraje významnější roli.“

Většina šikanovaných dětí je prostě nešťastná. Šikanující je provokuje, neboť sám trpí, a hledá si vhodnou oběť, Oběti jsou šikanováním často tak zdrceny, že raději nikomu nic neřeknou o tom, co se jim děje. Ondráček (2003, s. 86-87) hovoří o charakteristických projevech šikanovaného dítěte, které své zatížení dává najevo nepřímo.

Říčan (1995, s. 48) uvádí přehled nepřímých znaků šikany:

- ostych, nesmělost a nejistota v interakci s ostatními dětmi
- mlčenlivost a nesdílnost v kontaktu s dospělými
- nízká sebeúcta, zpochybňující poznámky a výpovědi o sobě
- nervózní, ustrašené a stresové chování
- snaha vyhnout se škole, akcím se spolužáky mimo vyučování, má strach jít do školy
- ochota riskovat trest či postih za záškoláctví
- zvýšená absence ve škole s omluvenkami „Bolesti břicha“, „Bolesti hlavy“, „Bylo mu špatně“ a podobně
- nekoncentrovanost při výuce, zhoršení prospěchu
- sociální izolovanost

A pokračuje dalšími nepřímými projevy šikany, které mohou zaznamenat rodiče:

- v extrémních případech pokus o sebevraždu nebo hrozba takového jednání
- křičení ze spaní, noční můry
- zadrhávání v řeči
- dožadování se odvozu ze školy autem
- dítě chodí domů vyhladovělé
- dítě chodí domů s poškozenými věcmi nebo věci nebo peníze často bezdůvodně „ztrácí“, doma žádá peníze z nejrůznějších důvodů
- má na těle modřiny a drobná poranění
- dítě je smutné, doma se odmítá svěřit se svým trápením
- začíná samo šikanovat sourozence nebo ostatní děti
- projevuje neodůvodnitelnou zlobu vůči rodičům
- zhoršení prospěchu ve škole
- ztráta zájmu o učení

- poruchy soustředěnosti
- dítě se snaží pobývat v blízkosti učitelů
- pozdní návraty ze školy
- ustrašené vystupování

Erb (2000, s. 122) uvádí tři skupiny obětí:

- lidé slušní, kvalitní, nositelé toho, co dobrého civilizace přinesla, nositelé normality nebo dokonce lidské optimality (čím dál častější oběti)
- lidé s vyšší hladinou úzkosti
- potomci neagresivních nebo příliš úzkostných rodičů

„Překvapivé důsledky šikanování pro oběti spočívají v tom, že šikanovaní žáci jsou více náchylní k neetickému chování než ti druzí, kteří nejsou obětí šikany.“ (Bendl, 2003, s. 38)

2. 3. 2. 3 Rozdíly v šikaně chlapců a dívek

Šikanujícími i šikanovanými se mohou stát chlapci i dívky. Podle Fontany (1997, s. 302-303) spočívá jeden z rozdílů mezi dívkami a chlapci v tom, že chlapci si vybírají své oběti zpravidla z obou pohlaví, zatímco děvčata se šikanují převážně mezi sebou. Nálezy ukazují, že agresory je třikrát více chlapců, než dívek. Přesto je Fontana ve svých tvrzeních opatrný a uvádí, že uvedený údaj může být zavádějící, neboť dívky projevují zpravidla menší ochotu šikanování přiznat. „Šikanování mezi dívkami bývá skrytější, jelikož spočívá spíše ve vylučování ze skupinových činností, ve všeobecném ignorování oběti a šíření pomluv, než ve zjevném fyzickém násilí.“

Ve stejném duchu se vyjadřuje i Drtinová (2001, s. 248), která s odkazem na zahraniční studii zjistila, že již ve věku 3-5 let jsou chlapci častěji viktimizováni fyzicky, zatímco dívky jsou viktimizovány sociálně (např. vylučováním ze skupiny).

„Šikana mezi dívkami může nabýt morálně odpornějších forem, než je tomu u chlapců. Fyzické násilí sice není tak velké jako u chlapecké šikany, zato je doplňováno rafinovanějším ponižováním, které mívá i sexuální podtexty.“
(Jedlička – Kořa, 1998, s. 88)

„Ač je všeobecně rozšířen názor, že dívky se oproti chlapcům více uchylují k šikanování, které je založeno na rozšiřování drbů a lží, existují studie, jejichž závěr není zdaleka takto jednoznačný.“ (Bendl, 2003, s. 45)

Zajímavý názor vyslovil Erb (2000, s. 8), který tvrdí, že obětí násilí (včetně sexuálního) se stávají častěji dívky.

Podle Říčana (1996, s. 39) je dívčí agresorka navenek sympatičtější, než je tomu v případě chlapců, neboť „přímá šikana, kterou jsme u dívek zkoumali, je u dívek většinou spojena s nepřímou šikanou, používající intriky, a k úspěchu v intrikách je potřebná určitá míra popularity. Zároveň tam, kde se intriky daří, klesá popularita oběti. K násilnostem, kterých se dopouštějí chlapečtí agresori, naproti tomu nejsou sympatie ostatních tak potřebné; zároveň oběť přímé šikany více budí soucit, a je tedy sympatičtější než agresor.“

2. 3. 2. 4 Učitel a agresivita

O tom, že sám učitel může být vnější příčinou šikany jsem se již zmínil. Kromě toho může sám přispívat k šikanování např. nevhodnými poznámkami na adresu oběti nebo nespravedlivým přístupem k žákovi, kdy si tzv. „zasedne“ na některého ze žáků. S obecným nárůstem agresivity žáků však stále častěji dochází k šikanování učitelů ze strany žáků. Dalšími příčinami jevu je snížená autorita učitelů, ale i rodičů a dospělých vůbec. Žáci ve věku do patnácti let si často mylně vykládají stav, kdy nejsou právně odpovědní, jako faktickou nepostižitelnost a překračují nejen hranice slušného chování, ale i hranice zákona.

První náznaky spočívají v poklesu zájmu žáků o výuku. Následuje vyjadřování aktivního nesouhlasu, kdy žáci odmítnou splnit učitelův pokyn. Dalším krokem jsou přímé slovní urážky kantora, fyzické omezování a v tragických případech až brutální fyzické napadení. Již na počáteční projevy by měl učitel okamžitě reagovat, ohradit se a zjistit, co žáka k jeho jednání vedlo. Pokud si učitel jednání neřeší, žáci pokračují.

Postižený pedagog se ale často obává odsuzujícího stanoviska kolegů, že nezvládá svoje povolání, je slabou osobností apod. Každopádně by měl v případě opakované agrese nebo jejího nárůstu kontaktovat výchovného poradce a ředitele školy, případně věc řešit s ostatními kolegy, kteří mohou mít stejný problém, další možností a v jistém smyslu povinností je oznámení na policii. Dopady totiž mohou být katastrofální. V roce 1999 dva mladíci na střední škole Columbine v americkém Denveru zastřelili a zranili přes 40 osob, převážně učitelů. V Evropě je situace prozatím klidnější, avšak nárůst agresivity a násilí je patrný i zde. V roce 2002 zastřelil bývalý student na Gutenbergově gymnáziu v německém Erfurtu 13 pracovníků školy, dva studenty a policistu.

Také u nás jsou bohužel případy smrtelného zranění učitelů a vychovatelů – v roce 1998 ubil mladistvý chovanec Výchovného ústavu pro děti a mládež v Chrastavě vychovatelku a druhou těžce zranil. V roce 2004 učeň 2. ročníku Středního odborného učiliště ve Svitavách během výuky po drobné výtce napadl nožem svého šedesátiletého učitele, který krátce nato v nemocnici zemřel. Psychologové se shodují na tom, že podobný případ se dal očekávat. Podle Václava Mertina z katedry psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy k tomu jednou muselo dojít a nyní už jen čekáme, až někdo vytáhne na učitele pistoli. Přestože se jedná o události mimořádné a v našem prostředí naprosto ojedinělé, nesmí učitel ani počáteční projevy šikany a agresivity podcenit.

2. 3. 3 Typy a formy šikanování

Elliottová (1995, s. 83) uvádí, že šikanování nabývá mnoho forem. Ve verbálním smyslu jde o slovní urážky, které mají na děti devastující vliv. Ve fyzickém smyslu může znamenat jen strkání, ale i šťouchání, bití, kopání, postrkávání do nějakého dítěte, až po úderův nějakým předmětem.

Kolář (2001, s. 32) člení projevy šikany na:

- přímé a nepřímé
- fyzické a verbální
- aktivní a pasivní.

Kombinací těchto dimenzí vznikne osm druhů šikanování, které lze dobře postihnout a odlišit od sebe.

<u>1. Fyzické přímé aktivní</u>	– útočníci oběť věší do smyčky, škrtní, kopou, fackují.
<u>2. Fyzické aktivní nepřímé</u>	– kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
<u>3. Fyzické pasivní přímé</u>	– agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování cílů).
<u>4. Fyzické pasivní nepřímé</u>	– agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
<u>5. Verbální aktivní přímé</u>	– nadávání, urážení, zesměšňování.
<u>6. Verbální aktivní nepřímé</u>	– rozšiřování pomluv, patří sem i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních, apod.
<u>7. Verbální pasivní přímé</u>	– neodpovídá na pozdrav, otázky, apod.
<u>8. Verbální pasivní nepřímé</u>	– spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

„Šikanování se může přímo účastnit celá skupina. Stejně tak ovšem může být zaměřeno vůči celé skupině. V extrémních případech může přejít v individuální, popř. skupinový teror. Za určitých okolností může šikanování přerůst do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech získat i rysy organizovaného zločinu.“ (Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování, 2001, s. 7)

Ondráček uvádí zvláštní typ šikany, kterým je šikana telefonická. Agresoři svoji oběť otravují, ruší, vyhrožují jí apod. telefonicky. (Ondráček, 2003, s. 86)

„Šikanování se může přímo účastnit celá skupina. Stejně tak ovšem může být zaměřeno vůči celé skupině. V extrémních případech může přejít v individuální, popř. skupinový teror.“ (Velký sociologický slovník, 1996, s. 1263)

Bendl člení projevy šikany podle různých kritérií:

1. Viditelnost šikany

- šikanování skryté (sociální izolace oběti a její vyloučení ze skupiny vrstevníků)
- zjevné (fyzické násilí a ponižování, psychické ponižování a vydírání, ničení majetku oběti)

2. Nutná míra aktivity oběti

- pasivní snášení ponižujícího jednání ostatních
- nedobrovolné vykonávání činnosti ve prospěch agresora

3. Zdroj a forma útoku

- fyzické šikanování (strkání, tahání za vlasy, pohlavkování, údery pěstí, kopání, podráženi nohou, šlapání po oběti, plivání, sexuální dotýkání)
- verbální šikanování (posmívání, nadávky, rozšiřování lží a drbů o oběti)

„Mezi projevy šikany dále patří zastrašování násilím, přinucení ke rvačce, odcizení jídla, požadování lístků na obědy, odcizení školní brašny, zničení osobních věcí, zničení učebnic, omezení svobody pohybu (zavírání dveří, oběť je nucena sedět celou přestávku na židli), požadování peněz.“ (Bendl, 2003, s. 27)

Donucení k degradující aktivitě představuje podle Vágnerové (1999, s. 285) pro oběť větší ponížení, než pasivní snášení čehokoli, pokud je agresor silnější nebo když je agresorů víc.

4. Ekonomická šikana

- vychází z prohlubujících se rozdílů sociálně-ekonomických poměrů rodin, kdy děti, které si nemohou dovolit např. značkové oblečení nebo drahý mobil, naráží na výsměch spolužáků a opovrhování z jejich strany (Bendl, 2003, s. 27 – 28)

„Posledním pohledem na tento fenomén je jeho pochopení jako onemocnění celé skupiny. Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci.“ (Kolář, 2001, s. 35)

2. 3. 4 Kde dochází k šikanování

Kořa s Jedličkou (1998, s. 86) upozorňují na paradoxní jev, který spočívá v tom, že „šikana se vždy odehrává v kontextu nějaké sociální struktury, s jejímž posláním je právě takové jednání v příkrém rozporu – v armádě, na učilišti, ale i na základní či na střední škole.“

Podle Bendla (2003, s. 51) se šikana vyskytuje v nejrůznějších typech kolektivů. „Společným rysem těchto zařízení je, že tvoří jakési uzavřené celky, z nichž, alespoň po určitou dobu, není úniku (bez sankce). Většinu z nich charakterizuje nedobrovolný či nutný pohyb (povinná školní docházka).“

V případě školního šikanování může k němu docházet již cestou do školy, před školou, ve škole i cestou ze školy. Ve škole dochází k šikanování před začátkem první vyučovací hodiny, o přestávkách a často i při vyučování.

Bendl (2003, s. 51) specifikuje nejčastější místa šikany v budově školy – šatny, WC, skrytá zákoutí chodeb, kam nedohlédne oko učitele vykonávajícího dozor, jídelna, školní pozemek, školní hřiště. Agresoři si k trýznění obětí vybírají místa co nejvíce mimo dosah učitelů, popř. místa, kde je pro službu vykonávající dozor těžké se orientovat (velký shluk dětí).

2. 3. 5 Vývoj šikany

„Snaha léčit celé skupiny zasažené „virem“ šikanování mě přivedla k nutnosti rozlišovat různé vývojové stupně choroby.“ „Vztahy při šikaně mají svoji vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby k nejvyššímu stupni ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny.“ (Kolář, 2001, s. 35) Kolář onemocnění strukturuje do pěti stádií, každé si vyžaduje odlišné způsoby zásahu.

Rozdělení do pěti vývojových stádií se používá především z didaktických důvodů, ve skutečnosti se jednotlivé stupně překrývají, splývají, přecházejí jeden do druhého, hranice mezi nimi není ostrá.

1. Zrod ostrakismu

- jedná se o lehké, převážně psychické formy násilí v nejmírnějším stádiu, kdy je postižený jedinec izolován, zesměšňován, má hanlivou přezdívku, nemá žádné kamarády, nikdo jej nebere vážně

2. Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

- agresor zkouší, kam až může zajít, postupně přitvrzuje, manipulace nabývá postupně podoby tělesných útoků, u agresora se dostavuje pocit uspokojení, je obdivován a respektován ostatními žáky

3. Klíčový moment – vytvoření jádra

- pokud není zvyšující se manipulaci a počáteční fyzické agresi postavena pevná hráz pozitivní podskupiny, dochází k vytvoření „úderného jádra“, které vytvoří společnou strategii výběru obětí, osvědčenými oběťmi se stávají v hierarchii nejnižší - ostrakizovaní

4. Většina přijímá normy agresorů

- normy tyranů jsou přijaty většinou, stávají se nepsaným zákonem celé skupiny, sílí tlak na dosud neangažované členy, kteří se ze strachu před agresory raději sami zapojují, než aby se z nich nestaly oběti

5. Totalita neboli dokonalá šikana

- dochází k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stádia vykořisťování (otrokáři a otroci), šikana je nyní předmětem zábavy pro celou nebo téměř celou skupinu
- agresori ztrácejí poslední zbytky zábran a kontakt s realitou, manipulace je velmi propracovaná, násilí narůstá a je neustále zdokonalováno
- nejzávažnější formou je prorůstání parastruktury násilí do oficiální školní struktury jako poslední mety k dosažení absolutního vítězství šikanování (Kolář, 2001, s. 35-41)

Kopányiová – Matula (2002, s. 28) charakterizují výstižně vývoj procesu šikanování, když hovoří o prosunu dětského šikanování od psychotraumatizace (posměch) až k fyzickému týrání. Současně upozorňují, že narůstá odosobnělost agresora, a tedy i zaměnitelnost oběti.

2. 4 Řešení šikany

2. 4. 1 Diagnostika šikany

„Prvním krokem k řešení šikany ve škole je připuštění si možnosti její existence. Pokud tuto alternativu připustíme, nastupuje „detektivní práce, která spočívá ve snaze odhalit šikanu a její projevy, stejně tak jako oběti šikanování a agresory, popř. „mlčící většinu“, resp. menšinu.“ (Bendl, 2003, s. 87)

Lovasová (2005, s. 9-10) uvádí, že pokud chceme zjistit, zda se dítě nestalo obětí šikany, musíme se na ně aktivně zaměřit. K podezření mohou vést více či méně specifické známky v jeho chování či v chování jeho blízkého okolí. Je nutné všimnout si změn zevnějšku, ačkoliv ty samozřejmě, zvláště u dětí, nemohou být vždy spolehlivým vodítkem. Alarmující by však pro nás měla být každá netypická změna, kterou bychom u daného dítěte nečekali.

Na nutnost učitele přizpůsobit se nové situaci upozorňuje i Kolář (2001, s. 108). „Pokud chce pedagog úspěšně šikanu odhalit, potřebuje být připraven na to, že změní tak trochu profesi a stane se laickým kriminalistou a psychoterapeutem bude poskytovat ochranu a emoční podporu oběti, a musí počítat i s tím, že se bude muset citově a časově angažovat.“

Bendl (2003, s. 87) uvádí, že k objevení a diagnostikování šikany slouží řada nástrojů, jejichž škála sahá od metod pozorování, včetně zaměření se na přímé a nepřímé znaky šikanování, přes pohovory, až po dotazníky (pro učitele i žáky), schránky důvěry, sociometrické šetření.

K odhalení šikany je zapotřebí pozorovat své okolí, všimnout si dětí ve třídě, o přestávkách, v okolí školy. Pokud o šikaně nevíme, nemůžeme ji ani řešit. Důležitá je přítomnost přímých nebo nepřímých znaků šikany, tak jak jsou popsány výše, případně jejich kumulace. Učitel, který pojme podezření na šikanu, zvýší svou pozornost a má šanci přistihnout agresory při činu. Důležitá je spolupráce s rodiči, především rodiči

oběti, kteří mohou být cenným zdrojem příznaků šikany, viditelné jen v domácím prostředí.

Podle Koláře (2001, s. 109) by vyšetřování šikany měly odstartovat dva hlavní varovné signály:

- *Přímo alarmující signály*. K jejich vyhledání je dobré užít dotazníků apod.
- *Nepřímé varující signály*, což jsou nenápadné projevy šikany a skryté volání oběti o pomoc.

Při hodnocení projevu násilí hledáme přítomnost samoučelnosti, agrese a nepoměru sil.

2. 4. 2 Vyšetřování šikany

2. 4. 2. 1 Strategie vyšetřování

Kolář (2001, s. 116) uvádí dva typy strategií vyšetřování šikany:

- ***První typ*** je méně časově náročný a je použitelný v rámci tradiční pedagogické odbornosti. Nazývá se „strategií první pomoci“. Jedná se o strategii lokální a vnější (dílčí specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků, zmapování symptomů, vnějšího obrazu). Má pět kroků.
- ***Druhý typ*** je strategií vnitřní a globální. Je používán pro vyšetřování pokročilých šikan a vyžaduje vysoce odborné a psychologicky tvrdší postupy. V tomto případě „je nutné tvořivě používat metody kriminalistického výslechu a speciální (skryté a nepřímé) diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověřování pravdivosti výpovědí.“ Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové, organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný.

Schéma strategie vyšetřování prvního typu podle Koláře (2001, s. 113-115) je univerzální, dosahování cílů jednotlivých kroků je alternativní.

1. Rozhovor s informátory a oběťmi. Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory (např. odvážný kamarád, rodiče oběti) a oběťmi o vnějším obrazu

šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými pachateli).

2. **Nalezení vhodných svědků:** Ve spolupráci s informátory a oběťmi vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat. Zde se dělá nejvíce chyb.
3. **Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů):** Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Častou chybou je společné vyšetřování svědků a agresorů. Zásadní chybou je konfrontace obětí a agresorů.
4. **Zajištění ochrany obětem:** Pořadí čtvrtého kroku není pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v ohrožení a primárně je nutné ji ochránit. U počátečních stádií nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Vždy je však nutné, abychom zajistili tzv. funkční pojistku bezpečnosti. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.
5. **Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi:** Je to vždy poslední krok ve vyšetřování, musíme být dobře připraveni, v této fázi již musíme mít nashromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit, neboť vše zapřou, vyvrátí nebo zpochybní. Hlavně však dostanou „echo“, že někdo „bonzoval“, snaží se následně „zamést stopy“ a pomstít „bonzákovi“. Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči bližním. Běžná je taktika „přitlačení ka zdi“, zdůraznění přiznání jako polehčující okolnosti. Výjimečná situace nastává v případě šikany beze svědků – ve skupině je pouze agresor nebo agresori a oběť.

Strategie druhého typu je v podstatě realizací odborných kriminalistických metod s psychologicky „tvrďším“ postupem pedagogickými pracovníky v prostředí školy. Významným kritériem pro volbu taktiky je kromě odhadovaného stadia onemocnění zejména věk dotyčných žáků. Vyšetřování v obou případech sleduje zodpovězení sedmi kriminalistických otázek: Kdo? Co? Komu? Jak? Kde? Kdy? Proč? Musíme zajistit bezpečnost vypovídajících. Je vhodné mluvit postupně se všemi žáky, zabráníme tak odhalení původce informací. Pracujeme systematicky a promyšleně s využitím přehledu osob, míst, času, událostí. Stěžejní je výslech, před jeho realizací je nutné se připravit, nejlépe písemně si poznamenat schéma výslechu, kladené otázky. Svědky (oběti) a agresory vyslyšíme odděleně. Kolář (2001, s. 117-118) systematizuje „kriminalistický“ výslech do čtyř fází:

1. „Zahřívací“ předkolo

- navozuje atmosféru podle role vyslýchaného, na místě je povzbuzení a zajištění utajení a bezpečnosti svědků
- u falešných svědků a u agresorů pracujeme s citovým napětím, vhodně využijeme moment překvapení, aby byl agresor zaskočen (vyšetřování je většinou „náhlé“), velmi účinné je předložit jednoznačné důkazy a detailní popisy rolí, přitom ale vždy chráníme svůj zdroj

2. Monolog

- je důležitý při snaze o bližší poznání žáka nebo při důkladnějším vyšetřování
- svědek nebo agresor souvisle vypovídá, někdy vypoví i to, co nechtěl nebo na co by jinak neodpověděl, tzv. se „zaplete do vlastní lži“

3. Dialog

- spočívá v kladení otázek vyšetřovanému žákovi a jeho odpovědí na ně
- účelem je odstranění rozporů ve výpovědích
- pracujeme s citovým napětím, běžný je princip „přítlačení ke zdi“, kdy agresorovi nabídneme zmírnění trestu, když se přizná, v případě dalšího lhaní bude ale nekompromisně potrestán, pohrozíme předáním případu policii, vyloučením ze školy apod.
- citlivě využijeme momentů, kdy lhář podlehne pocitu, že se napětí zbaví, když řekne pravdu
- přesvědčujeme o zbytečnosti, nepoctivosti a nevýhodnosti lhaní, „brnkáme“ na citlivou strunu žáka

4. Konfrontace

- při zvlášť obtížném vyšetřování konfrontujeme navzájem svědky, jestliže to nepomůže, pak agresory mezi sebou
- vyšetřující při setkání konfrontovaných tváří v tvář vyjasňuje rozpory v jejich výpovědích
- využíváme projevy nonverbální komunikace konfrontovaného žáka (gesta, tón hlasu, řeč těla)
- je vhodné přiblížit se k oběma vyšetřovaným a pozorovat je zblízka, neboť tak je těžší lhát, sledujeme váhání, kolísání, nervozitu, mrkání, zdvihnutí obočí, cukání koutků, zčervenání tváří

Říčan (1995, s. 51) zdůrazňuje čtyři hlavní zásady správného postupu:

1. Chránit zdroj informací, neuvádět ho.
2. Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to prozatím nemůžeme dokázat.
3. Vyslechnout oběť, agresora a svědky každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat, odstranit rozpory.
4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.

Další zvláštní kapitolou taktiky vyšetřování je rozhovor. Kolář (2001, s. 119-120) připomíná, že jinou taktiku rozhovoru vedeme s oběťmi (velmi nevhodné jsou uzavřené otázky s odpovědí „ano“ či „ne“, raději volíme otázky otevřené, projektivní, s otevřeným koncem, projevíme upřímný zájem o oběť, o vyšetření celé záležitosti), jinou taktiku zvolíme při rozhovoru s agresory, se svědky, s rodiči protagonistů šikany.

Říčan (1995, s. 51-52) usměrňuje kladení otázek slovy: „Je skutečně potřeba, aby učitel převzal roli herce (hráče pokeru), který předstírá, že je o celé věci velmi dobře informován.“

Na problém objektivního vyšetření šikany poukazuje Kolář, kdy některé menší slabší děti druhé nepříjemně provokují, dorážejí na ně verbálně i fyzicky, až dojde k víceméně odpovídající odvetě. Ne všechno, co jako šikana na první pohled vypadá, ve skutečnosti šikanou je.

2. 4. 2. 2 Brutální šikana

Kolář (2001, s. 137-141) zmiňuje bezmocnost školy a šok jako první reakci učitele při nečekaném setkání s projevem brutálního násilí ve škole. Nastupují obranné mechanismy, vesměs chybné a pro oběť bolestivé. Jedná se nejčastěji o projev otřesu, chaosu a úniku - někdy učitel dokonce uteče zděšený ze třídy se slovy „Bože, co se tu děje...“, bezmoci - naprosto neví, co má dělat, chová se jako dítě – „Pomozte mi někdo...“, popření - „To se mně nemohlo stát...“, zlehčování – „Nechte toho kočkování...“, obviňování oběti (časté!) – „Karle, že tys zase provokoval...“,

egocentrické blížení – „Co jste mi to udělali...“, autoritativní pseudosilácký projev – „Co se tu děje! Okamžitě do lavic nebo vás srovnám...“, agrese – vrazí facku jednomu z agresorů, sevření strachem. Zkušenosti z dramatizace brutální agrese ukazují na překvapivě účinnou reakci, kdy učitel projeví odvahu, lásku a soucit s obětí. Musí však zvážit riziko, zda se podle konkrétního případu agresoři neobráť i proti němu.

Po překonání šoku a bezprostřední záchrany oběti by měl nastoupit tzv. poplachový plán s okamžitým zahájením vyšetřování:

1. Zalarmovat další pedagogy a domluvit s nimi spolupráci při vyšetřování

- osvědčilo se okamžitě pověřit některého ze žáků dozorem ve třídě, aby se mohli učitelé z dalších tříd okamžitě domluvit na postupu
- postižená třída nesmí zůstat ani na chvíli bez dozoru pedagoga

2. Zabránit domluvě na křivé skupinové výpovědi

- opatření spočívá v nepřetržitém pedagogickém dozoru v postižené třídě tak, aby se zabránilo domluvě a ovlivňování svědků
- užitečné je rozdělit třídu do menších skupin a tyto rozmístit a dle možností se žáky realizovat nějaký program

3. Pokračovat v pomoci a podpoře oběti

- v případě vážnějšího zranění okamžitě zajistíme lékařskou pomoc a informujeme rodiče oběti
- snažíme se oběť utiшит, navodit pocit bezpečí, je-li to možné, zjistíme prvotní informace
- při pochybnosti o zdravotním stavu přivoláme lékaře
- zprostředkujeme pomoc psychoterapeuta

4. Ohlásit věc na policii

- tento postup není sice v případě šikany vynutitelný z pozice trestního práva, v případě trestného činu se však jedná o občanskou a morální povinnost
- z výchovného hlediska je však zásah policie málo významný, vyšetřování jde mimo školu a škola nemá oprávnění být vyrozuměna o výsledku šetření, proto by škola měla jednat nezávisle na policii a začít rychle vlastní vyšetřování

Právní kvalifikaci šikany, resp. jejích projevů z pozice trestněprávní je věnována

pozornost v kapitole 2. 2. Vlastní šetření policie a její postup je stanoven především zákonem č. 141/1961 Sb. (dále jen trestní řád) a zákonem o soudnictví ve věcech mládeže. V souladu s ustanovením § 3/8 zákona o soudnictví ve věcech mládeže musí mít příslušníci policejních orgánů působících v trestních věcech mládeže zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží. V praxi to znamená, že v rámci okresních ředitelství Policie České republiky jsou k této problematice vyčleněni specializovaní policisté služby kriminální policie a vyšetřování, kteří po oznámení události a provedení prvotních úkonů celou věc převezmou a vedou její vyšetřování.

2. 4. 2. 3 Překážky ve vyšetřování

K řešení šikany jsou nutné příznivé podmínky a okolnosti, zejména snaha ze strany vedení školy, učitelů, rodičů, ministerstva školství a dalších institucí. Existuje však také řada faktorů, které vyšetřování ztěžují a komplikují. Kolář (2001, s. 51-62) definuje problém jako *komplot velké šestky*:

1. Od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace (oběť se podřizuje tlaku skupiny, mlčí, obává se pomsty, má strach, obává se ztráty sebeúcty).
2. Agresori často úporně a vynalézavě lžou, používají falešné svědky a nutí oběti ke lhaní nebo k odvolání výpovědi.
3. Pro ostatní členy nemocné skupiny je příznačný strach vypovídat, chápou to jako projev „bonzování“.
4. Někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu.
5. Někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování.
6. Při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování.

Bendl (2003, s. 67-76) uvádí šest skupin faktorů komplikujících řešení šikany:

1. Nepřehlednost situace

- mnohdy je obtížné rozpoznat, kdo je agresorem a kdo obětí
- specifická je skupina, kde jsou děti oběťmi i agresory zároveň
- u mladších dětí je velmi obtížné určit, zda se jedná o šikanu či nikoli

2. Ředitelé a vedení školy

- nezáměrem vedení školy existenci šikany přiznat
- chování ředitelů škol vůči učitelům

3. Nedostatečně legislativně–kázeňské pravomoce školy

- tzv. anticipace beztrestnosti, kdy agresori vědí nebo tuší, že za své chování nebudou potrestáni (z dvojky z chování si nedělají hlavu)
- škola nemá žádné velké pravomoce
- málokdo si tróufne šikanu řešit

4. Učitelé

- nezáměrem učitelů přiznat existenci šikany ve své třídě nebo ve škole
- zásah učitelů proti šikanování pouze ve vybraných, výjimečných případech
- strach učitelů zasáhnout proti šikaně kvůli obavě konfliktu se žáky
- šikana vyhovující některým učitelům

5. Žáci

- strach oběti oznámit šikanování své osoby
- obtížnost pro oběť přiznat, že ji někdo nemá rád
- falešné kamarádství
- strach žáků, kteří nejsou šikanováni, zastat se oběti
- nepříznivé hodnocení oběti ze strany spolužáků
- „klovací“ pořadí v rámci žákovské hierarchie (dominantní děti jsou na vrcholu hierarchie a od nich směrem dolů se rozprostírá klovací pořadí až k nešťastnému dítěti vespod, které je terčem trýznění celé skupiny)
- závislost mezi agresorem a obětí
- šikana vyhovující některým žákům

6. Rodiče

- někteří rodiče jsou „přilévači“ oleje do ohně (vedou své děti k násilí, aby se dokázaly uplatnit v kolektivu a tak brání řešení šikanování ve škole)
- rodiče některých agresorů nepřipouští, že by jejich dítě mohlo být agresorem
- rodiče některých obětí komplikují vyšetřování tím, že se obávají dalšího zhoršení situace

2. 4. 3 Náprava

Jakmile je vyšetřování dokončeno a víme, co jsme potřebovali vědět, přistoupíme k nápravě. Kromě opatření, která jsou k dispozici školám, je důležitým prvkem nápravy šikany také aktivita rodičů aktérů šikany. Možnosti jsou široké – od domácí diagnostiky a spolupráce se školou přes vlastní iniciativu řešit šikanu s rodiči „druhé strany“ až po usměrňování projevů agrese svých dětí a zároveň naučit své děti umění šikaně se vyhnout nebo se jí bránit.

Podle Koláře (2001, s. 121-130) lze pro první pomoc použít dvě zásadně odlišné metody. Každá z nich se snaží co nejrychleji razantně potlačit příznaky onemocnění skupiny, usiluje o zastavení šikanování, obnovení platnosti oficiálních norem a zabezpečení ochrany dětí.

1. Metoda vnějšího nátlaku

Tato metoda restrikce je v pedagogické praxi hojně využívána. Účelem je přinutit viníky k zastavení agresivního chování trestem a strachem. Učitel nekompromisně chrání „právní řád“ školy jako pilíř bezpečí žáků. Potřeba razantnosti a potřeba zajištění bezpečí všem ohroženým vyžaduje zahrnutí všech tří částí:

1. Individuální nebo komisní pohovor

Předpokladem konání pohovoru s agresory a jejich rodiči je úspěšné dokončení vyšetřování, jinak se z celé záležitosti může stát fraška. U zárodečných forem šikany stačí často vyvinout nátlak mezi „čtyřma očima“, v závažnějších případech se prvek nátlaku uplatňuje prostřednictvím komisionálního pohovoru. Členy komise budou na základní škole zpravidla ředitel nebo jeho zástupce, třídní učitel, výchovný poradce. Kolář nedoporučuje pohovor s více agresory se svými rodiči najednou. Připomíná *skupinovou dynamiku* a osvědčenou posloupnost jednání:

- a) seznámení rodičů s problémem
- b) postupné vyjádření všech pedagogů
- c) vyjádření žáka
- d) vyjádření rodičů
- e) rozhodování komise za zavřenými dveřmi
- f) seznámení rodičů a žáka se závěrem komise

Souhrn běžných i mimořádných opatření na základní škole:

- výchovná opatření (napomenutí, důtka pedagoga, důtka ředitele)
- snížení známky z chování
- převedení do jiné třídy
- krátkodobý dobrovolný pobyt v dětském diagnostickém ústavu, diagnostickém ústavu pro mládež nebo ve středisku pro mládež
- umístění do diagnostického ústavu na předběžné opatření a následné nařízení ústavní výchovy

Říčan (1995, s. 57) uvádí *další možné sankce a tresty*:

- vyjádření nesouhlasu či hněvu učitelem
- zdržení žáka ve škole po vyučování
- vymáhání náhrady způsobené škody
- oznámení prohřešku rodičům
- oznámení prohřešku na schůzi rodičů nebo na shromáždění žáků více tříd (celé školy)
- přeložení na jinou školu
- oznámení události na policii

2. Oznámení o potrestání agresorů před celou třídou

Se závěrem jednání komise je třeba seznámit celou třídu. Úkolem učitele je přesvědčit žáky, že škola dokáže spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektování kázeňských norem školy. Šikanování nebude trpěno! Viníci budou potrestáni! Učitel musí volit správný postup v závislosti na stádiu infekce, vysvětlit provinilci nebo skupině použitou sankci (neodsuzujeme dítě, ale jeho čin) a mít na zřeteli vnitřní dynamiku třídy, neboť většina tříd bývá na straně silnějších a oblíbenějších – na straně vůdců.

3. Ochrana oběti

Ani po vyšetření šikany a potrestání viníků nelze nechat oběť svému osudu, neboť příčiny onemocnění nebyly odstraněny. Do skrytého života skupiny musí být zabudována bezpečnostní pojistka, která pedagoga varuje před hrozícím nebezpečím.

Kolář dále doporučuje pravidelné setkávání učitele s obětí, případně posílení bezpečnosti některým z následujících způsobů:

- setkávání pedagoga s loajálními informátory
- stanovení ochránců oběti ze žáků třídy nebo vyššího ročníku
- intenzivní sledování situace
- zprostředkování péče v odborném zařízení a udržování kontaktu s jeho pracovníkem
- vytvoření „horké linky“ s rodiči oběti

V řadě případů se ukázalo být účinné poradit oběti, jak konfliktní situace řešit a jak se ve které situaci zachovat.

2. Metoda usmíření

Metoda je založená na vnitřní proměně vztahů mezi agresory a oběťmi. Místo restrikce nastupuje řízené společné hledání pravdy v neformální atmosféře (příběh druhý, s. 93). Cesta ke změně vede přes sdílení odlišných pocitů jednotlivých aktérů a podporováním schopnosti agresora vcítit se do oběti, mít s ní soucit a pochopit její utrpení. Metoda poskytuje překvapující nápravné možnosti, její použití je však omezené. Jednoznačně má své místo při nebrutálních formách prvního a druhého stadia šikanování u dětí mladšího školního věku. V případech, kdy je agresor ochoten svoje chování změnit a oběť není ohrožena traumatem, lze metodu usmíření užít také u mírných forem počáteční šikany u starších žáků. Při uplatňování je rozumné zachovat následující postup:

1. Nejnutnější diagnostika

Provedeme diagnostiku vnějšího obrazu a odhad vnitřního vývoje šikanování pomocí strategie první pomoci:

- a) rozhovor s informátory a oběťmi
- b) nalezení vhodných svědků
- c) individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky

2. Rozhovor s obětí

Oběť informujeme o tom, že víme vše potřebné k učinění nápravy a zvážíme

společně vhodnější způsob nápravy. Další krok následuje jen v případě souhlasu oběti.

3. Rozhovor s agresory

Setkání s agresory je pro nás poslední pojistkou správného rozhodnutí o volbě metody. Slouží pro posouzení možností náhledu, empatie a emočně korektivní zkušenosti agresorů. Jestliže je tu určitá otevřenost ke změně a agresori nejsou zarputilí, nabídneme jim domluvu a usmíření. K ověření postoje agresora nám může pomoci např. *technika neodeslaného dopisu* agresora své oběti.

4. Společné setkání a hledání pravdy

Konstelace skupiny a její cíl:

Kromě agresorů a obětí se usmíření účastní podle potřeby a možností i další žáci.

Cílem setkání je dovést účastníky k porozumění problému a hledání nápravy a usmíření.

Vstupní informace a „ponoření se“ do problému:

Aby nepřijatelnosti násilných vztahů porozuměli i agresori, zařadíme pro ně cvičení na podporu jejich empatie a náhledu.

Omluva a usmíření:

Po nahlédnutí agresora na problém z druhé strany je omluva věrohodnější.

Předkládání návrhů pro nápravu:

Skupina je vedena ke společnému hledání cesty ke zlepšení.

Závěr:

Shrne se průběh usmíření, včetně konkrétních nápadů a domluví se termín dalšího setkání.

Kontrolní setkání:

Po stanovené době se uskuteční závěrečné setkání, na něm se posoudí situace.

2. 4. 4 Minimální léčba nemocné skupiny

Kolář (2001, s. 172) vyjmenovává dvě možnosti orientace v nemocných vztazích skupiny – *dynamickou a skupinovou diagnostiku* a připomíná důležitost vhledu do podzemního života skupiny.

2. 4. 4. 1 Dynamická diagnostika

Podle Koláře (2003, s. 172-174) působí dynamická diagnostika na první pohled nenáročně, odehrává se v přirozeném běhu školního života, je samozřejmou součástí komunitního modelu práce. K identifikaci šikanování, případně ke zmapování důležitých východisek pro její léčbu je využíváno skupinových technik, mezi něž patří následující:

- ***Pohybové sociogramy a malé sociometrie***

Patří sem techniky jako například *vláčky*, *květina*, *klubíčko* čili *pavučina sousoší třídy* a podobně. K orientaci se využívá kineze (pohyb, rychlost), posturologie (tělesné pohyby), pozice apod.

- ***Práce s osobním teritoriem***

Je významná z hlediska osobních a vzájemných hranic mezi žáky, regulace vzdálenosti s ohledem na pocit bezpečí.

- ***Arteterapie zaměřená na orientaci ve vztazích ve skupině***

Může jít o *interaktivní kreslení* (společná kresba domu). Obdobně lze využít *muzikoterapii*.

- ***Pohybové „testy“ osobnosti, sociologické sondy ve třídě***

Prostřednictvím vzdáleností, kroků apod. „škálujeme“, měříme vlastnosti, hodnoty, problémy, postoje.

- ***Řešení morálních dilemat, modelových a zátěžových situací***

Jde o scénáře se zaměřením na šikanování, akcentující protichůdné motivy, hry s morálním náboje. Populární je například technika „*záchrany před žraloky*“.

- ***„Obyčejné“ pozorování prvního vytváření kruhu ve třídě, se zaměřením na neverbální projevy dětí***

Použít můžeme „židličkovou“ metodu, kdy sledujeme pravidelnost kruhu, kdo, kde, vedle koho sedí, na koho se dívá, když mluví.

V podstatě nikdy u žádné techniky nezůstáváme pouze u její diagnostické funkce, ale využíváme i její další možnosti, jako je například rozehrání, navození kontaktu s námi, seznámení, podpoření soudržnosti, otevření, sebepoznání a vzájemné poznávání apod. Zvládnutí těchto technik je náročné a vyžaduje absolvování výcviku ve skupinové práci a speciální přípravu.

2. 4. 4. 2 Testová diagnostika

Kolář (2001, s. 174-176) uvádí že ke zmapování situace ve skupině slouží zejména *sociometrie*, která měří sociální vztahy uvnitř malé skupiny, kde se členové znají.

- ***Hrabalův sociometrický test***

Jedná se o standardizovaný *sociometricko-ratingový test* (SO-RA-D) s nedocenitelným přínosem v oblasti pedagogicko-psychologické. Jeho výjimečnost spočívá v tom, že od samého počátku byl vytvářen pro širší potřebu všech odborníků pracujících v dané oblasti. Duchovním otcem testu je doc. Dr. Vl. Hrabal, CSc, datován je do roku 1976. Každý žák hodnotí své spolužáky ze dvou hledisek:

1. Za jak vlivné je považuje.

2. Jak jsou mu sympatičtí.

K hodnocení se používá pětibodové škály, hledisko sympatie je doplněno krátkým odůvodněním. Výhodné je, že se jedná o nepřímou metodu. Výsledkem je podrobná a komplexní mapa vztahů mezi všemi žáky ve skupině.

- ***Dotazník specifických sociálních rolí***

Protože Hrabalův sociometrický test neukazuje zřetelněji vztah jednotlivých žáků k šikanování a k násilí vůbec, neodkrývá uspokojivě normy vyznávané skupinou, doplnil jej Kolář v roce 1989 dotazníkem *specifických sociálních rolí* (DSSR). V souvislosti s výsledky testu SO-RA-D je možné orientačně odhadnout skutečnosti:

1. Kdo šikanuje.
2. Jakou úlohu a „funkci“ mají jednotliví žáci nebo podskupiny při šikanování.
3. Zda jsou ve skupině pozitivní a silné osobnosti, která nám mohou být oporou ke změně k dobrému.
4. Které normy ve skupině převažují, zda prosociální, nebo disociální.
5. Jak vypadá konstelace postojů žáků k šikanování.

2. 4. 4. 3 Základní intervenční program (ZIP)

Po orientaci v diagnostice skupiny nastupuje vlastní základní intervenční program. Je určený pro celkovou léčbu skupin s počátečním stadiem šikanování, měl by ale zvládnout i nejobtížnější případy třetího stadia. Lze jej použít jednorázově, výhodnější je ale jeho použití jako začátku celoroční komunitní práce se třídou. Smyslem ZIP je zastavení sebedestrukce a nastartování sebeúzdavného procesu skupinového organismu. Působí na vnitřní proměnu vztahů ve třídě a posiluje imunitu proti opakování šikany. Skládá se z těchto významných součástí:

- ***Třídní dynamika a práce se skupinovou dynamikou***

Primární podmínkou pro rozeběhnutí ZIP je domluvení pravidelných setkání třídy, která jsou plně věnovaná pouze intenzivní léčbě vztahů – práci se skupinovou dynamikou. S dětmi se domluvíme na změnách dosavadního interakčního prostředí (změna vedení, pravidel, prostorového uspořádání a podpůrných rituálů).

- Z hlediska komunikace je výhodné prostorové uspořádání do kruhu, neboť kruh lidí spojuje.
- Praxe ukázala výhodnost struktury setkání, ustálené pořadí programu můžeme označit jako podpůrný rituál s následujícími opěrnými body:
  1. zahájení – stručné uvítání
  2. hry – jsou nedocenitelné pro nácvik nového chování, opírají se o zábavnost a zajímavost, mají v sobě všestranný diagnosticko-léčebný potenciál
  3. téma dne – probíhá formou otázek a úkolů majících vztah k šikanování

4. kolečko připomínek a dotazů – žáci se slušnou formou mohou vyjádřit (chválit, kritizovat, navrhopat změny, sdělovat své zážitky, dotazovat se, tato část může být však časově náročnější).

- ***Demokratický duch vedení a pravidla komunity***

Jde o další podmínku účinné léčby, pravidla mohou být změněna návrhem členů komunity. Východiskem k demokratickému vedení je formulace a dodržování pěti základních pravidel: aktivní účast, otevřenost, upřímnost, ukázněnost, pravdomluvnost.

- ***Třídní charta proti šikanování***

Na rozdíl od komunitních pravidel se jedná specifická pravidla zaměřená výhradně proti přímé i nepřímé šikaně. Její hlavní cíl lze vyjádřit lapidárně: Šikanování nebude trpěno. Pomáhá, aby děti nevnímaly násilí jen z pohledu řádu třídy a důsledků jeho porušení, ale i z hlediska práv druhého člověka: Chovej se k ostatním tak, jak chceš, aby se oni chovali k tobě. Pravidla vznikají selektivní cestou od jednotlivce k celku. Svoji přirozenou důležitost má i dohodnutí konkrétních následků při porušení charty. (Kolář, 2001, s. 177-184)

Navržený postup lze různě modifikovat. Za předchůdce třídní charty můžeme považovat třídní pravidla formulovaná světovým průkopníkem boje proti šikanování Olweusem (1993), který doporučuje pro diskusi tři základní požadavky:

1. Nebudeme nikdy šikanovat.

2. Pomůžeme spolužákům, kteří jsou šikanováni.

3. Podpoříme začlenění izolovaných žáků do společných činností.

2. 5 Prevence šikany

Podstatu prevence výstižně definuje Příruční slovník jazyka českého (1941-1943, s. 1049). „(Novověký stát) *organisovanou prevencí ujíti hledí nesnadnější represí*.“ Dále ji vysvětluje jako „*ochranná opatření proti nejrozmanitějším chorobám*“, jako „činnost, kterou se má zločinu spíše napřed zabrániti než vykonaný zločin trestati.“

Ve Všeobecné encyklopedii Universum (2001, s. 497) stojí: „Prevence (lat. Praevenire – předejít, zabránit), předcházení, ochrana.“

Jedná se tedy o opatření učiněné předem zaměřené na účinnou ochranu a uchování zdraví, v případě šikanování komplexu zdraví fyzického, psychického a sociálního. Součástí prevence šikany je nejen předcházet výskytu tohoto negativního společenského jevu, ale také působit proti jeho šíření, odhalovat a omezovat výskyt rizikových faktorů, (Všeobecná encyklopedie Diderot, 1999, s. 249), což je mnohem lehčí, účinnější a ve svých důsledcích i levnější, než šikanu později odstraňovat nebo proti ní bojovat. Prevence je na místě i tam, kde k šikaně dosud nedochází, resp. tam, kde nebyla odhalena, stejně tak i tam, kde už k ní zjevně došlo. Důležitým předpokladem účinnosti je podpora kvalitního sociálního klimatu ve škole, v rodině, tam, kde děti tráví volný čas.

Budínská (2004, s. 4-5) hovoří o výchově k solidaritě se slabšími v kolektivu, kdy je třeba všítat si dětí slabších a handicapovaných, povzbuzovat je, posilovat jejich sebevědomí, získávat a využívat informace od dětí k tomu, aby ve skupině nepanoval zákon silnějšího. Dále klade důraz na posilování a podporu autority učitele, vychovatele či jiného pedagogického pracovníka nebo rodiče a na posilování opravdové demokracie, která ve skutečnosti není v konfliktu s principem autority.

Cíle prevence podle Černého (2004, s.12):

- podporovat rozvoj pozitivních vztahů mezi dětmi
- vést děti k sebedůvěře, přiměřenému sebevědomí a odpovědnosti za své konání
- jednat s dětmi jako s partnery, bez výjimky respektovat jejich práva, zároveň vést k plnění povinností
- minimalizovat nudu při výuce – šikana často vzniká jako zdroj zábavy pro agresory
- udržovat ovzduší důvěry mezi dětmi a pedagogy
- v kritických situacích dát jasně najevo, že se jedná o chování špatné a jako takové nebude tolerováno
- nebýt lhostejný k projevům agresivity
- snažit se mít přehled o vzájemných vztazích mezi dětmi ve třídě i mimo ni

2. 5. 1 Druhy prevence

Prevence šikany je v zásadě obdobná jako prevence ostatních sociálně patologických jevů. Vavrečková (2000, s. 26) rozlišuje dva druhy prevence v oblasti šikanování, primární a sekundární. V obecné rovině prevence sociálně patologických jevů se setkáváme ještě s prevencí terciární. Ke zvýšení účinku prevence je třeba chápat jednotlivé části jako celek a jako celek je řešit.

1. Primární prevence

Je první v pořadí, nejpřednější, prvotní a nejzákladnější formou prevence. Uplatňuje se tam, kde k šikanování dosud nedošlo. Jejím cílem je za použití dostupných prostředků působit na danou skupinu tak, aby k nežádoucímu jevu vůbec nedošlo. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách. Účinnými prostředky primární prevence jsou přirozené součásti komunity (např. celoškolní setkání, školní parlament, třídní samosprávy) s otevřenými kamarádkými a bezpečnými vztahy mezi členy skupiny. Pro větší účinnost je nutné začít již ve věku, kdy se utvářejí u dětí postoje, hodnotová orientace a rozvinutější sociální vztahy.

„Primární prevencí sociálně patologických jevů rozumíme koncepční, komplexní, cílený, plánovitý, flexibilní a efektivní soubor opatření, odborných činností a nabídek, zaměřený na posilování a rozvoj společensky žádoucích postojů, hodnot, zájmů, forem zdravého životního stylu, chování a jednání jednotlivců i skupin.“

(Pokorný, 2003, s. 14)

Primární preventivní působení směřuje především do oblasti mezilidských vztahů, do oblasti postojů, zájmů, zdravého životního stylu a zvyšování psychické odolnosti a zvládání stresu.

Specifická primární prevence je tedy cíleně zaměřená na určitou skupinu a hledá způsoby předcházení nežádoucího jevu tam, kde lze v případě absence prevence tento jev očekávat.

Nespecifická primární prevence může sehrát podle Bendla (2003, s. 84) velkou úlohu v boji proti šikaně, při jejím užití totiž nepadne o šikaně ani slovo. Princip spočívá v tom, že žákům nabídneme takový program, který jim v podstatě ani neumožní pomyslet na chování, které označujeme jako agresivní, násilnické, problémové, neukázněné či sociálně patologické. Platí zde osvědčené „kdo si hraje nezlobí a ten, který pracuje, nemá čas na lumpárny“.

2. Sekundární prevence

Uplatňuje se v situacích, kdy v šikaně už došlo a kde musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily (příběh druhý, s. 93). „Radíme sem včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochrana oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči obětí, jednání s rodiči agresorů, komunikace s ostatními rodiči, jednání s kolektivem třídy), včetně výchovné práce s agresory (postihy, monitorování, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivity v provokující situaci, výcvik sociálních dovedností, zaměstnání vhodnou činností).“ (Bendl, 2003, s. 78)

3. Terciární prevence

Podle Bendla tento druh prevence v oblasti šikanování v současné době prakticky neexistuje. Do budoucna je však nutné o ní začít uvažovat a především na ní pracovat. Ve zprávě o výzkumné studii „Sociální klima v prostředí základních škol v ČR“ se o terciární prevenci píše: „Jedná se o možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou je však možnost nebezpečného iniciátora brutální a kriminální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péčí však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.“ (Bendl, 2003, s. 78)

Obecně má terciární prevence předcházet zhoršování stavu, recidivám a snižování negativních důsledků nežádoucího jevu v situaci, kdy jev trvá. Má zajistit včasnou a

odbornou pomoc s využitím léčebných zařízení, poradenské a ambulantní služby, výchovných opatření, vězeňských zařízení, občanských a charitativních sdružení a církevních aktivit.

V souvislosti s prevencí šikany se nemohu nezmínit o Říčanově myšlence „*výchovy proti násilí*“. V podstatě jde o to, aby byly děti vychovávány tak, „aby se dovedly prát, aby se nebály ránu přijmout ani ránu dát. A aby zároveň tuto svou schopnost užívaly k dobrému.“ (Říčan, 1995, s. 91)

2. 5. 2 Represe jako prevence

„Preventivní snahy, jež se promítly do trestně právních institutů vytvářejí ve svém souhrnu systém právní (legální, zákonné) prevence, na něž pak mohou navázat speciální programy sociální prevence.“ (Večerka, 1996, s. 14)

Represi můžeme definovat jako soubor opatření směřujících k zabezpečení celospolečenského zájmu. K ochraně před nežádoucím jevem (šikanou) a k jeho potlačování jsou uplatňovány prvky donucení a násilí. Trest (sankce) je logickou součástí pravidla chování, ať už se jedná o normu trestně právní, přestupkovou nebo společná pravidla třídní nebo školní komunity. Agresor musí vědět, že bude za své jednání potrestán, a jaká sankce ho může postihnout v případě porušení pravidel. Účelem represe je v tomto směru vytvoření tlaku na agresora, který sám o sobě není represí, ale ochranou před negativním jevem a má vlastně preventivní charakter.

2. 5. 3 Schéma prevence školních šikan

Schéma prevence školních šikan podle Koláře (2001, s. 198):

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.

2. Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3. Odborné služby resortu školství, tvořené pedagogickou-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně-pedagogickými centry, diagnostickými ústavami apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilé šikany a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných resortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry (zejména při brutálních a kriminálních šikanách).
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany České školní inspekce, ministerstva školství a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Amnesty International v ČR, Občanské sdružení proti šikanování apod.

Základní školské dokumenty pro oblast prevence šikanování:

- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 28 275/2000-22
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č.j. 14514/2000-51
- Koncepce prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti v resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR na období 2001-2004
- Strategie prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu školství na období 2005-2008

V prosinci 2003 byl ukončen dvouletý projekt *Českého školního programu proti šikanování* pod záštitou MŠMT ČR, který se zabýval ověřováním speciálního programu proti šikanování na Zdravé škole s povzbudivými výsledky srovnatelnými s účinností světoznámého Olweusova intervenčního programu. Čtyři měsíce po zavedení programu

celkově šikana klesla v experimentální škole průměrně o 42,5 %. Ve třídách, kde pracovali členové užšího realizačního týmu, se snížil výskyt přímého i nepřímého šikanování o 50 až 75%. K největšímu efektu dochází po dvou letech fungování programu. Uvedené výsledky jsou zvláště cenné proto, že přes prokázanou epidemii šikanování na školách doposud neexistuje ověřený program, který by dokázal tomuto zlu čelit. Kdyby se tento program zavedl do všech základních a středních škol, počet šikanovaných žáků by se v poměrně krátké době snížil o 255 tisíc obětí. V roce 2005 byl díky finanční podpoře Nadace Eurotel nastartován tříletý projekt *MIS-minimalizace šikany* (dále jen MIS), v jehož rámci bude program zaváděn na dvaceti školách. (Kolář, 2005, s. 16)

Projekt MIS v současné době stále ještě probíhá. Proto předkládám alespoň dílčí výstupy dle [/www.minimalizacesikany.cz/aktuality](http://www.minimalizacesikany.cz/aktuality) zveřejněné v dubnu 2008:

„Projekt uzavřel tříletou pilotní část práce se vzorkem 17 škol. Podle výzkumu na prvních devíti školách, které aplikovaly program proti šikaně po dobu jednoho roku ve svých 49 třídách s přibližně 1000 žáky, klesl počet šikanovaných dětí z původních 376 na 290. Tzn., že zde bylo šikanováno o 21% dětí méně než před zahájením programu. Šest škol z devíti dokázalo během jednoho roku omezit počet šikanovaných dětí o více než 10 %. Byla snížena i frekvence šikanování. U žáků těchto devíti škol se zvýšila informovanost o šikaně o 10,2 %, 82 % dětí se cítilo být poučeno o šikaně.“ Následně projekt zahajuje sérii informačních seminářů v deseti regionech ČR s cílem představit školám možná řešení alarmujícího stavu šikany a možnosti, jak šikanu rozpoznat a dětem pomoci. Prostřednictvím informačního semináře se školy dozví, jak do projektu vstoupit. Následně bude se zájemci vypracován regionální projekt prevence šikany tak, aby na něj mohly být od roku 2009 čerpány prostředky z fondů EU.

2. 5. 4 Preventivní činnost ve spolupráci s Policií České republiky

Prevenci šikanování na základních školách se věnuje řada subjektů, jedním z nich je Policie České republiky. Jako policista se v širší míře zmíním právě o těchto preventivních aktivitách.

Preventivní činnost policie na školách byla běžnou praxí již před rokem 1989. Po sametové revoluci došlo především z politických důvodů k rapidnímu poklesu až

úplnému zastavení policejních preventivních aktivit. Expanzivní vývoj kriminality v následujícím období včetně kriminality dětí a mládeže a deliktů na dětech a na mládeži páchaných, kdy se počet zločinů více než ztrojnásobil, přivedl policisty opět do škol nejen k řešení jednotlivých případů, ale postupem také k jejich předcházení. Škody, které mezitím vznikly, se v řadě ohledů dodnes nepodařilo napravit ani vynakládáním nemalých finančních prostředků.

V rámci policejní prevence a statistik není šikana na základních školách samostatnou kapitolou, je však součástí prevence v obecném měřítku, kde patří mezi důležitá téma. Pozornost je jí věnována zejména na úrovni sekundární prevence podle okolností konkrétního případu nebo školy.

V roce 1993 byl usnesením vlády č. 617 zřízen Republikový výbor pro prevenci kriminality, který je meziresortní, ústředním orgánem je ministerstvo vnitra. V rámci ministerstva vnitra, které řídí i Policii ČR, je aktivní Odbor prevence kriminality. Odbor se sice nezabývá samostatně prevencí šikany, podporuje však celou řadu projektů s dílčím zaměřením právě také na šikanu.

Z hlediska prevence bylo významným pokrokem zřízení zvláštního odboru Policie ČR - *Preventivně informačních skupin* (dále jen PIS) v roce 1997 a stanovení zásad jejich činnosti Rozkazem policejního prezidenta č. 41/1999 a dalším závazným pokynem policejního prezidenta č. 57/2002. Podle nich jsou PIS zřizovány na okresních nebo městských a krajských ředitelstvích policie, v jejich čele je tiskový mluvčí a působí ve čtyřech oblastech:

- *Spolupráce se sdělovacími prostředky*
- *Spolupráce se širokou veřejností*
- *Spolupráce s orgány státní správy a samosprávy*
(do této oblasti spadá také prevence)
- *Analytické činnosti*

(Zásady preventivní činnosti Policie České republiky, závazný pokyn policejního prezidenta č. 57/2002, č.j. PPR-325/K-PIS-2001, s. 7)

Vlastní činnost Policie České republiky upravuje zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky (dále jen zákon o policii). Přestože si ministerstvo vnitra stanovilo za

úkol zakomponování prevence do novely zákona o policii vypracované v roce 2001, zákon se o ni dosud nezmiňuje. V úvahu přichází § 47/3 zákona o policii, podle něhož policejní útvary upozorňují státní orgány, orgány obcí, právnické a fyzické osoby na skutečnosti, které se týkají jejich činnosti a mohou vést k ohrožení nebo porušení veřejného pořádku anebo ohrožení bezpečnosti osob nebo majetku.

Zmíněné PIS jsou bezpochyby velice přínosným a důležitým odborem z hlediska prevence. Vycházejí však ze stávajících početních stavů a v rámci teritoria okresního (městského ředitelství) představují zpravidla nanejvýš dva pracovníky. S přihlédnutím k osobní a místní znalosti daného teritoria a k početnímu stavu policistů zařazených na základních útvarech (obvodní a místní oddělení) je neméně důležitá prevence vykonávaná řadovými „uniformovanými“ policisty. Z hlediska interních právních norem Policie ČR je prevence zmíněna v Závazném pokynu policejného prezidenta č. 110, čl. 5, který upravuje formy činnosti m.j. právě obvodních a místních oddělení. (ZP PP č. 110/2007, čl. 5/k)

„Policisté rovněž spolupracují se školami a zařízeními, zejména s jejich pracovníky (výchovnými poradci, školními preventisty, metodiky prevence), pedagogicko-psychologickými poradnami apod. Pozornost věnují zejména vyhledávání případů dětské šikany, záškoláctví, zneužívání návykových látek, majetkové kriminality a závadového jednání ze strany dětí. Podílí se na preventivně-výchovných akcích (přednášky, besedy, ukázky apod.) určených pro výchovné pracovníky, rodiče nebo děti.“ (ZP PP č. 8/2002, čl. 11/2)

V praxi má na realizaci obou norem vliv řada faktorů, např. postoj služebních funkcionářů (vedoucích obvodních nebo místních oddělení), skutečný stav policistů zařazených ve službě s dostatečnou zkušeností a znalostmi, vytíženost policistů jinými akutnějšími úkoly apod. K jednotlivým okrskům na území obvodního oddělení jsou přiděleni zpravidla 2-3 policisté, kteří mají osobní odpovědnost za daný okrsek. V okrsku spolupracují s institucemi i fyzickými osobami. Městským školám je vedoucím určen tzv. „*patron školy*“, který zpracuje nabídku preventivních akcí na běžný školní rok a po dohodě s vedením školy harmonogram akcí. Jednotlivé preventivní akce provádějí pak policisté ve služebním stejnokroji (uniformy), zpravidla ve dvojici, po dohodě s vedením školy, v rámci výuky na škole. V ideálním případě se akce konají jednou měsíčně, při výskytu konkrétního negativního jevu aktuálně.

Přednášky a besedy jsou strukturovány podle témat a věku dětí, téma šikany přednáší zpravidla pracovník PIS, který preventivní aktivity zastřešuje. Témata jsou obsažena v tabulce č. 4. Podle možností využívají policisté v okresech k preventivním akcím na školách také kolegy s řad dopravní policie, skupiny služební kynologie (včetně služebních psů) apod. Pracuje se většinou pouze s jedním třídním kolektivem, což je organizačně jednodušší a z hlediska aktivního zapojení dětí do akce také efektivnější. Pro děti je zajímavější forma interaktivních přednášek, které preferují před přednáškami klasickými. Většina akcí policistů se zaměřením na prevenci šikany nebo jiných sociálně patologických jevů probíhá přímo na školách. Výjimkou však nejsou ani akce realizované přímo na policejních služebnách spojené s prohlídkou budovy a ukázkou vybavení a techniky.

Policisté i učitelé jako jedni ze subjektů prevence šikany a jejího vyšetřování se v praxi dopouštějí řady chyb a za zmínku stojí i chyby systémové.

Příslušníci Policie ČR mají bohaté praktické zkušenosti se sociálně patologickými jevy, s jednáním s lidmi, absolvují při přípravě na výkon povolání základní vzdělání v oblasti psychologie a mají velice slušné vzdělání a povědomí právní. Na školách se neobjevují příliš často, a proto jsou svým způsobem i atraktivním zpestřením výuky a neokoukanými tvářemi. Uniforma navíc zvyšuje přirozenou autoritu, dodává respekt a zvyšuje váhu předávaných informací. Z hlediska metodiky a didaktiky jsou ale policisté takřkajíc polem neoraným, často chybí důkladnější osobní příprava na dané téma, policista nemá promyšlené schéma přednášky jako takové. Policisté jednají při výkonu profese zpravidla s dospělým jednotlivcem, oslovení větší skupiny dětí je proto často nesmělé a nejisté. K aktivitám realizovaným na školách mají policisté většinou jen slabou zpětnou vazbu, někdy chybí tato informace úplně. Dennodenní práce v prostředí represe vede často k přílišné kriminalizaci okolí i mládeže v očích policisty, těžko lze pak vidět „svět očima dětí“, jak zní mimo jiné název jednoho z preventivních programů ministerstva vnitra. Děti zkrátka žádají víc, než jen fakta a chtějí od přednášejícího i kus „empatického srdíčka“. Plošné nařízení provádět preventivní akce mezi žáky škol má u řady policistů, kteří se v této oblasti necítí být silnými, za následek vznik formálního přístupu k těmto akcím. V neposlední řadě ovlivňuje kvalitu a zejména četnost preventivních aktivit policistů na školách nízký početní stav policistů na základních

útvarech, vytíženost jinými úkoly, kterých neustále přibývá, a také absence odborné přípravy policistů na tyto činnosti ze strany policie.

Učitelé mají oproti policistům na školách obrovskou výhodu ve znalosti prostředí a žáků a jsou profesionály v jednání s dětmi. Obecně mají však velice nízké právní povědomí a nedostatečné právní znalosti. V případech šikany velice často podceňují situaci, nepřipouštějí, že zrovna v jejich třídě nebo škole může závažnější šikana existovat a při nečekaném zjištění tvrdé šikany nedokáží včas a rozhodně reagovat. Při vyšetřování dělají řadu chyb (odkrytí zdroje, špatná taktika vedení rozhovoru, uzavřené otázky, otázky před celou třídou apod.). Příčinou nedostatečné spolupráce učitelů a policistů na úseku prevence může být rovněž časté negativní vnímání policie jako takové.

III. PRAKTICKÁ ČÁST

3. 1 Cíl výzkumu

V návaznosti na teoretickou část a zejména na kapitolu věnovanou prevenci bylo cílem praktické části ověřit skutečný stav šikany na vybraných základních školách. Výzkum byl zaměřen především na výskyt šikany, na vztah žáků k šikanování a na změny stavu při přechodu z prvního na druhý stupeň. Další část výzkumu měla zjistit postavení šikany mezi dalšími sociálně patologickými jevy z hlediska zájmu žáků o toto téma v rámci prevence, rozdíly v přístupu chlapců a dívek u šikanování a dalších sociálně patologických témat. Smyslem výzkumu bylo nejenom ověřit teoretické poznatky v reálném prostředí, ale také je konfrontovat je se zkušenostmi z dosavadní praxe v prostředí konkrétních základních škol a učinit výstupy pro další působení směřované na zlepšení stavu v oblasti šikany.

3. 2 Metoda výzkumu

Jako hlavní metodu výzkumu jsem použil dotazník. Jedná se o častou metodu, kdy za pomoci baterie předem formulovaných písemných otázek získáme empirická data a informace v krátké době a od poměrně vysokého počtu respondentů. Riziko dotazníku spočívá v možném zkreslení dat v důsledku omezeného množství odpovědí u některých otázek.

K výzkumnému šetření jsem použil dva vlastní nestandardizované anonymní dotazníky. Podnětem pro sestavení prvního dotazníku k prevenci Policie ČR pro žáky základních škol (příloha č. 1) byla moje vlastní preventivní praxe na základních školách. Dosavadní výběr témat byl tvořen převážně po dohodě s vedením školy nebo s vyučujícím v dané třídě, a proto byl dotazník sestaven tak, aby ověřil zájem žáků a umožnil adresnější vykonávání prevence. Je sestaven ze tří položek, všechny položky jsou uzavřené. Dotazník byl v návaznosti na preventivní akce k sociálně patologickým jevům distribuován do tří litomyšlských základních škol, kde jej žáci druhého stupně vyplnili v rámci běžné výuky. Vlastnímu vyplnění předcházelo vysvětlení pojmu „sociálně patologický“ a pojmů v otázce č. 3. Otázka č. 3 obsahuje kromě témat sociálně patologických také dvě další doplňující témata (Dopravní výchova, Policejní

práce), která jsou také zařazována v rámci policejní prevence na školách. Otázka č. 2 je koncipována rovněž ve smyslu přednášek na témata sociálně patologická a takto byla respondentům předem vysvětlena. V otázce č. 3 bylo na rozdíl od původního pilotního dotazníku upuštěno od označování pořadí a pro zjednodušení a minimalizaci chyb byl zařazen pouze výběr nejzajímavějších témat bez určení pořadí.

Druhý dotazník k průzkumu šikany pro žáky základních škol (příloha č. 2) byl vytvořen na podkladu ověřovacího dotazníku k šikaně na základních školách použitého v rámci metodologie pedagogického výzkumu. Obsahuje položky uzavřené (č. 1, 5, 6) a polozavřené (č. 2, 3, 4, 7). Pro ověření soustředěnosti respondentů byla zařazena dvakrát podobná otázka (č. 4 a 6). Dotazník byl použit v pátých třídách a ve vybraných třídách na druhém stupni. V první fázi bylo ke zpracování zařazeno celkem 71 dotazníků (přehled je uveden v tabulce č. 5 a grafu č. 5). Ve druhé fázi, která proběhla po roce v dalším školním roce, byl stejný dotazník opakován pouze v šestých třídách (tabulky a grafy č. 13 – 19). Opakované zadání dotazníků sledovalo změny při přechodu z prvního na druhý stupeň.

Získaná data byla zpracována pomocí absolutní četnosti (A. č.), která udává počet odpovědí na jednotlivé otázky, a relativní četnosti (R. č.), která vyjadřuje procentuelní zastoupení jednotlivých položek a je udávána v %.

Získané výsledky byly převedeny do tabulek četností v počítačovém programu Microsoft Word a pro grafické znázornění byly doplněny grafy konstruovanými v programu Microsoft Excel.

3. 3 Zkoumaný soubor

Celkově se výzkumu zúčastnilo 331 žáků, z toho 154 chlapců a 177 dívek. Protože organizačně se jednalo o dvě různé skupiny žáků s různým zaměřením výzkumu, jsou výsledky zpracovány odděleně. V rámci prvního výzkumu bylo rozdáno celkem 300 dotazníků (příloha č. 1) na I. II. a III. základní škole v Litomyšli k vyplnění žáky druhého stupně. Ke zpracování bylo zařazeno celkem 260 dotazníků, z toho 120 chlapců a 140 dívek (tabulky a grafy č. 1 – 4).

Druhý výzkum proběhl na Masarykově základní škole v Morašicích. V první fázi bylo rozdáno 100 dotazníků, zařazeno do výzkumu bylo 71 dotazníků. Respondenty byli žáci pátých tříd a druhého stupně, z toho 34 chlapců a 37 dívek (tabulky a grafy č. 5 – 12), do druhé fáze výzkumu bylo opakovaně zapojeno 33 žáků, z toho 15 chlapců a 18 dívek (tabulky a grafy č. 13 – 19).

3. 4 Hypotézy

Stanovil jsem si celkem čtyři hypotézy, které měl výzkum následně potvrdit nebo vyvrátit.

Hypotéza 1

Šikana patří v rámci preventivních akcí policistů na školách k tématům, která žáci preferují.

Hypotéza 2

Existují rozdíly mezi chlapci a dívkami podle preference témat přednášek, mezi chlapci převládá zájem o témata technicky zaměřená, zatímco dívky upřednostňují témata sociálního charakteru (rodina, děti).

Hypotéza 3

Nejméně každý desátý žák základní školy šikanu schvaluje nebo toleruje.

Hypotéza 4

Při přechodu z prvního stupně základní školy na druhý dochází ke zhoršení stavu v oblasti šikanování.

3. 5. Výsledky výzkumu

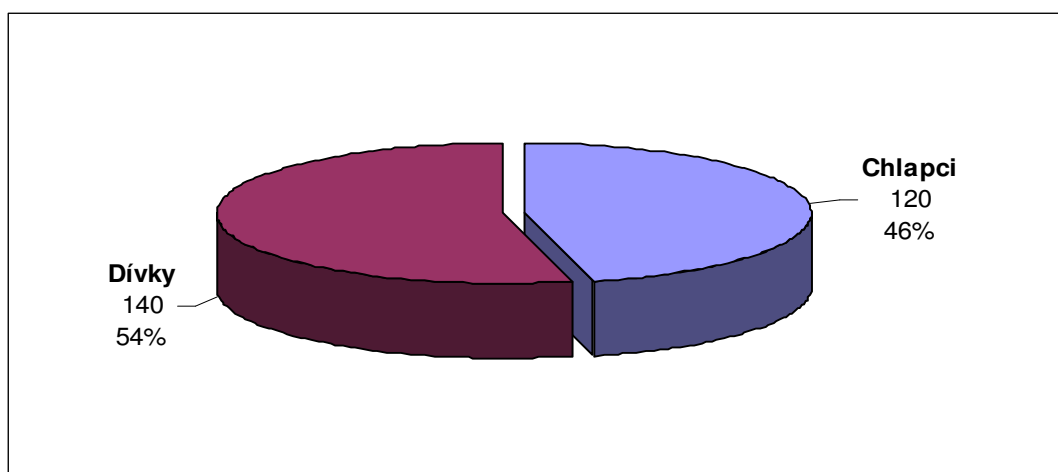
3. 5. 1 Výsledky výzkumu získané z dotazníků k prevenci Policie ČR pro žáky základních škol

Výzkumu se zúčastnilo celkem 260 žáků druhého stupně všech tří litomyšlských základních škol (I., II. a III. základní škola Litomyšl), z toho 120 chlapců a 140 dívek. Přehled respondentů je uveden v tabulce č. 1 a v grafu č. 1.

Tab. č. 1 Složení respondentů podle pohlaví

	Počet respondentů	
	A. č.	R. č.
Chlapci	120	46%
Dívky	140	54%
Celkem	260	100%

Graf č. 1 Složení respondentů podle pohlaví

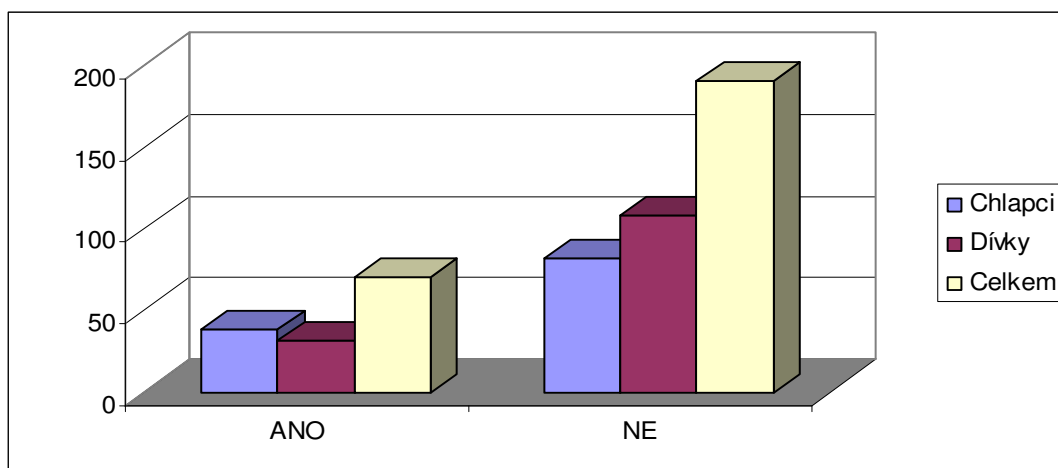
Otázka č. 1: Máš vlastní zkušenost s některým ze sociálně patologických jevů?

Z celkového počtu 260 žáků má podle výsledků dotazníku vlastní zkušenost se sociálně patologickými jevy pouze 70 žáků, což je 27%. Podle předpokladu mají vyšší podíl na tomto údaji chlapci (32%) než dívky (23%). Srovnáme-li získaný údaj např. jen s celostátním průměrem obětí šikanování na školách uváděný v roce 2001 (41%), je výsledek poněkud pod očekáváním. Nízký výsledný údaj mohl být způsoben řadou faktorů, mezi nimi také nedostatečným porozuměním otázky. Výsledky jsou zpracovány v tabulce č. 2 a v grafu č. 2.

Tab. č. 2 Vlastní zkušenost respondentů se sociálně patologickými jevy

	Počet respondentů	Ano		Ne	
		A. č.	R. č.	A. č.	R. č.
Chlapci	120	38	32%	82	68%
Dívky	140	32	23%	108	77%
Celkem	260	70	27%	190	73%

Graf č. 2 Vlastní zkušenost respondentů se sociálně patologickými jevy

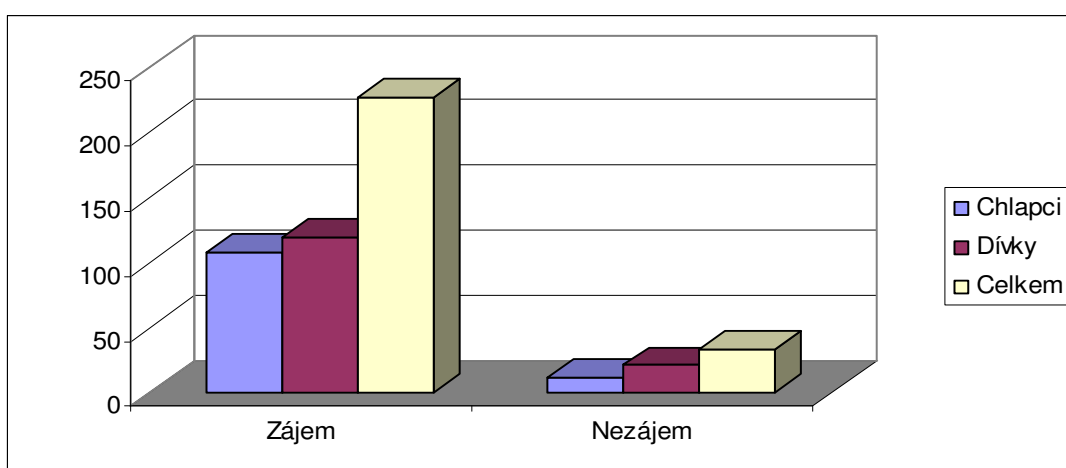
Otázka č. 2: Máš zájem o přednášky policistů ve tvé škole?

Převážná většina (87%) oslovených žáků má zájem o preventivní akce policistů prováděných přímo na školách. Zájem chlapců (90%) mírně převyšuje zájem dívek (85%). Poměrně vysoký údaj je možné odůvodnit skutečností, že preventivní akce policistů je v běžné výuce zpestřením, navíc se jedná o „neokoukanou“ tvář. Kromě změny ve výuce a zprostředkování často velice zajímavých informací mohl být příčinou velmi vysokého výsledného údaje také fakt, že se nejedná o látku, která je následně předmětem klasifikování. S přihlédnutím na širší pozitivní ohlasy na přednášky policistů na školách jsem poměrně vysoký zájemem předpokládal, podle výsledků šetření však zájem žáků předešel očekávání. Výsledky uvádí tabulka č. 3 a graf č. 3.

Tab. č. 3   **Zájem respondentů o preventivní akce policistů na školách**

	Počet respondentů	Zájem		Nezájem	
		A. č.	R. č.	A. č.	R. č.
Chlapci	120	108	90%	12	10%
Dívky	140	119	85%	21	15%
Celkem	260	227	87%	33	13%

Graf č. 3   **Zájem respondentů o preventivní akce policistů na školách**

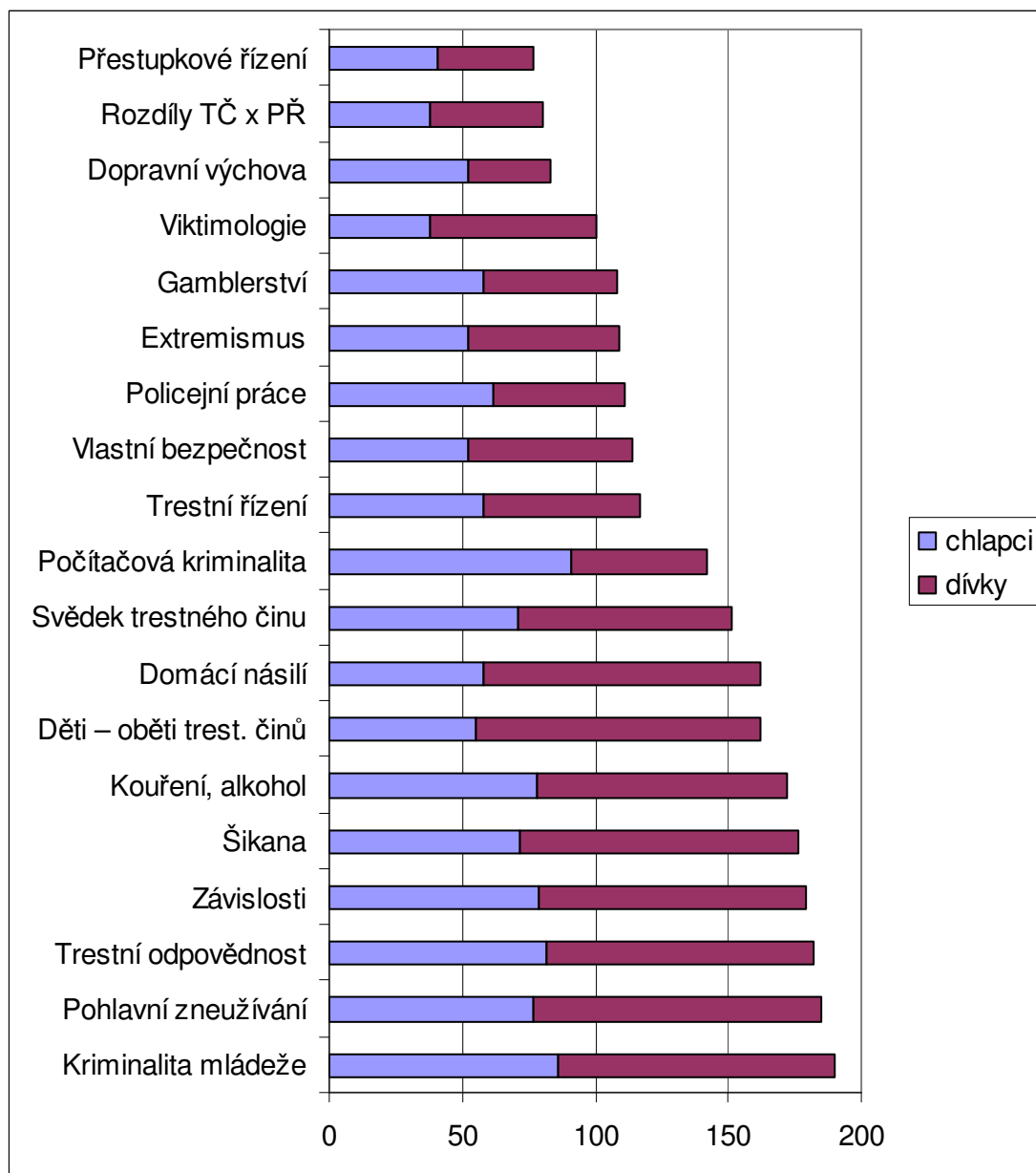
Otázka č. 3: Označ 10 témat, která tě nejvíce zajímají.

Spolu s otázkou č. 2 tvoří přehled přednášených témat uvedený v tabulce č. 4 a v grafu č. 4 základ pro ověření hypotézy 1 a 2. Celkově nejžádanějším tématem je Kriminalita mládeže (73%). Dívky upřednostňují témata *Pohlavní zneužívání* a *Děti – oběti trestných činů* (oboje 77%). Chlapci preferují témata *Počítačová kriminalita* (76%) a *Kriminalita mládeže* (72%).

Tab. č. 4   **Témata přednášek podle celkového zájmu dětí**

	Témata	Chlapci		Dívky		Celkem	
		A. č.	R. č.	A. č.	R. č.	A. č.	R. č.
1.	Kriminalita mládeže	86	72%	104	74%	190	73%
2.	Pohlavní zneužívání	77	64%	108	77%	185	71%
3.	Trestní odpovědnost	82	68%	100	72%	182	70%
4.	Závislosti	79	65%	100	72%	179	69%
5.	Šikana	72	60%	104	74%	176	68%
6.	Kouření, alkohol	78	65%	94	67%	172	66%
7.	Děti – oběti trest. činů	55	46%	107	77%	162	62%
8.	Domácí násilí	58	48%	104	74%	162	62%
9.	Svědék trestného činu	71	59%	80	58%	151	58%
10.	Počítačová kriminalita	91	76%	51	36%	142	55%
11.	Trestní řízení	58	48%	59	42%	117	45%
12.	Vlastní bezpečnost	52	43%	62	44%	114	44%
13.	Policejní práce	62	52%	49	35%	111	43%
14.	Extremismus	52	43%	57	41%	109	42%
15.	Gamblerství	58	48%	50	36%	108	42%
16.	Viktimologie	38	32%	62	44%	100	38%
17.	Dopravní výchova	52	43%	31	22%	83	32%
18.	Rozdíly TČ x PŘ	38	32%	42	30%	80	31%
19.	Přestupkové řízení	41	34%	36	26%	77	30%

Graf č. 4 Témata přednášek podle celkového zájmu dětí

Hypotéza 1

Šikana patří v rámci preventivních akcí policistů na školách k tématům, která žáci preferují.

Podle zájmu žáků při průběhu přednášek na školách se téma šikany jevílo jako zajímavé a pro žáky přínosné a závěry empirického výzkumu tento fakt potvrdily. Z výsledků uvedených v tabulce č. 3 a grafu č. 3 vyplývá, že 87% dotazovaných žáků druhého stupně základních škol má zájem o preventivní akce policistů na školách. Šikana jako téma přednášek zajímá 60% chlapců a 74% dívek, celkem tedy 68% respondentů. Mezi devatenácti hodnocenými tématy je tak šikana páté nejžádanější téma. Z toho vyplývá, že žáky téma šikana zajímá a v rámci preventivních akcí policistů na školách patří mezi nejpreferovanější. Hypotéza 1 se tedy potvrdila.

Hypotéza 2

Existují rozdíly mezi chlapci a dívkami podle preference témat přednášek, mezi chlapci převládá zájem o témata technicky zaměřená, zatímco dívky upřednostňují témata sociálního charakteru (rodina, děti).

Předpokladem pro stanovení hypotézy byl obecně platný vztah mezi zájmy obou pohlaví. Žena jako nositelka života a sociální pilíř rodiny má blíže k ochraně rodiny a mezilidských vztahů, zatímco muž vyniká většinou v rolích technických. Dívky mají oproti chlapcům větší zájem o témata **Pohlavní zneužívání** (77%, chlapci 64%), **Děti – oběti trestných činů** (77%, chlapci 46%), **Domácí násilí** (74%, chlapci 48%). Rozdílný zájem vykazuje také **Šikana** (74% dívky, 60% chlapci).

Chlapci projevili se srovnání s dívkami vyšší zájem o témata **Počítačová kriminalita** (76%, dívky 55%), **Dopravní výchova** (43%, dívky 22%). Vyšší zájem u chlapců vykazuje také téma **Policejní práce** (52%, dívky 35%).

Přestože zastoupení chlapců ve výzkumu (46%) bylo nižší než zastoupení dívek (54%) a při stejném teoretickém početním zastoupení obou skupin by byly rozdíly u tří posledně jmenovaných témat ještě výraznější, byly potvrzeny předpoklady o rozdílných zájmech chlapců a dívek, o vyšší orientaci dívek na témata sociální a rodinná, zatímco chlapci vykazovali vyšší zájem o témata technická. Hypotéza 2 byla tedy potvrzena. Přehledně jsou všechna témata podle zájmu respondentů znázorněna v grafu č. 4.

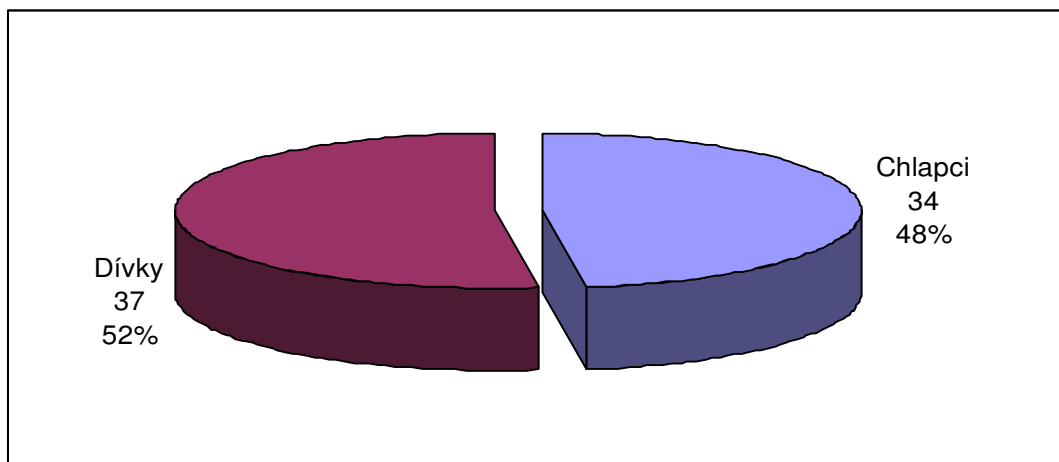
3. 5. 2 Výsledky výzkumu získané z dotazníků k průzkumu šikany pro žáky základních škol – první fáze

Výzkum byl proveden ve dvou fázích na Masarykově základní škole v Morašicích. Do první fáze byli zapojeni žáci obou pátých tříd, třídy šesté a osmé. Složení respondentů první fáze výzkumu je vyznačeno v tabulce č. 5 a souhrnně podle pohlaví v grafu č. 5. Výsledky jednotlivých otázek jsou zpracovány v tabulkách č. 6 – 12. Z důvodu menšího počtu respondentů a také z důvodů přehlednosti jsou údaje uváděné v absolutní četnosti (A. č.), pouze souhrnné údaje jsou vždy zaznamenány také s využitím relativní četnosti (R. č.). Z praktických důvodů jsem použil zkratk (Ch – chlapci, D – dívky). U otázek s polozavřenou odpovědí (označeno jako *Jiná možnost*) jsou doplňující odpovědi uvedené pod jednotlivými tabulkami. Výzkum měl pouze orientační charakter a na dané škole byl první svého druhu.

Tab. č. 5 Složení respondentů

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem			
	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	Ch R.č.	D A.č.	D R.č.
	7	10	8	8	11	14	8	5	34	48%	37	52%

Graf č. 5 Složení respondentů

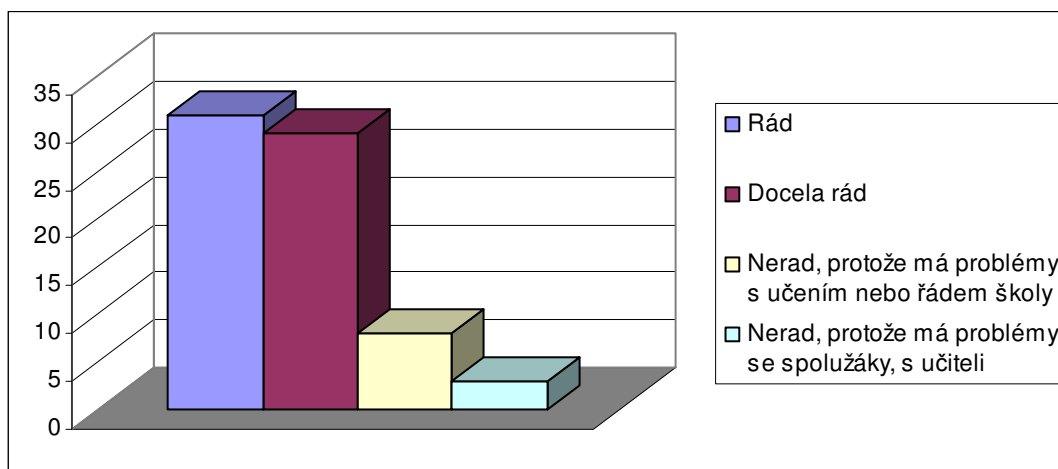
Otázka č. 1: Jsi ve škole rád?

Z výsledků výzkumu vyplývá, že většina žáků je ve škole ráda nebo docela ráda (celkem 85%). Ve škole jsou raději dívky než chlapci (19 oproti 12). Nejraději jsou ve škole žáci pátých tříd, ve vyšších ročnících přibývá odpovědí s odkazem na problémy s učením a řádem školy (6 žáků 8. třídy), resp. se spolužáky a učiteli (1 žák 6. třídy a 2 žáci 8. třídy). Souhrnné výsledky uvádí tabulka č. 6 a graf č. 6.

Tab. č. 6 Jak rádi jsou respondenti ve škole

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem	
	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	A.č.	R.č.
Rád	5	8	4	5	1	6	2	0	31	44 %
Docela rád	2	2	3	3	8	8	2	1	29	41 %
Nerad, protože má problémy s učením nebo řádem školy	0	0	1	0	1	0	2	4	8	11 %
Nerad, protože má problémy se spolužáky, s učiteli	0	0	0	0	1	0	2	0	3	4%

Graf č. 6 Jak rádi jsou respondenti ve škole

Otázka č. 2: Co podle tebe znamená „šikanování“?

Většina žáků (76%) chápe šikanování jako ponižování a zastrašování včetně fyzického nátlaku a bití. V pátých třídách (celkem 5 žáků) je šikana kvalifikována jako slovní urážky, ve vyšších třídách se tato odpověď objevuje pouze jednou.

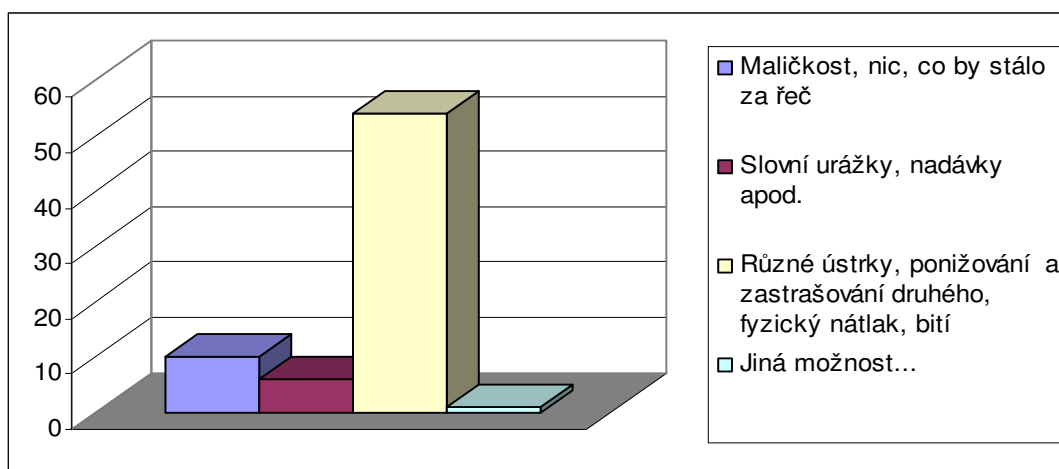
Mezi chlapci a dívkami nejsou prakticky žádné rozdíly.

Tab. č. 7 Co pro respondenty znamená šikanování

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem	
	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	A.č.	R.č.
Maličkost, nic, co by stálo za řeč	1	2	1	2	0	1	2	1	10	14 %
Slovní urážky, nadávky apod.	1	2	1	1	0	1	0	0	6	8%
Různé ústrky, ponižování a zastrašování druhého, fyzický nátlak, bití	5	6	6	5	11	11	6	4	54	76 %
Jiná možnost...	0	0	0	0	0	1	0	0	1	2%

Jiná možnost: 6.D- otravování

Graf č. 7 Co pro respondenty znamená šikanování

Otázka č. 3: Je šikanování škodlivé nebo užitečné?

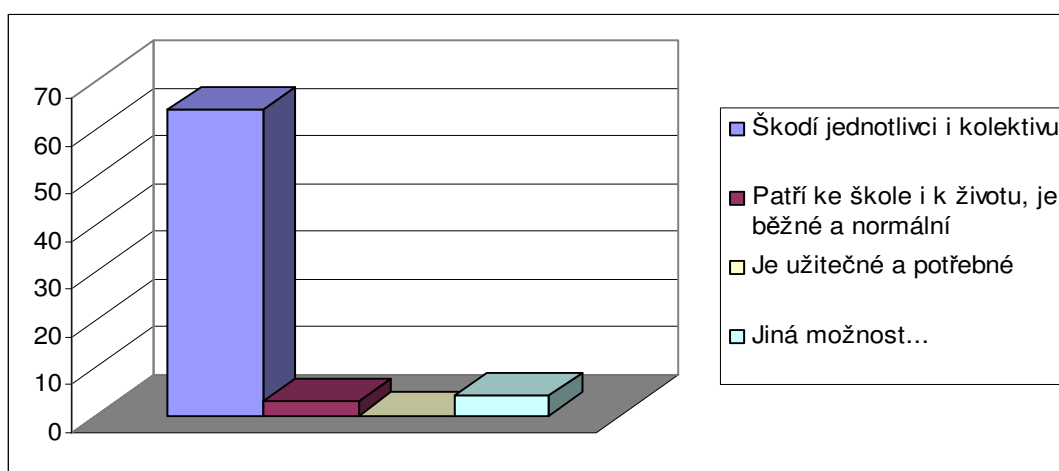
Naprostá většina žáků šikanování odmítá (90%). V tomto ohledu prakticky nejsou rozdíly mezi dívkami a chlapci. Chlapci však častěji šikanování tolerují (celkem 4 žáci včetně jedné z odpovědí *Jiná možnost*). Jako pozitivní se jeví zjištění, že nikdo z respondentů neoznačil šikanování za užitečné nebo potřebné. Přehled odpovědí je zaznamenán v tabulce č. 8 a grafu č. 8.

Tab. č. 8 Škodlivost šikany podle respondentů

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem	
	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	A.č.	R.č.
Škodí jednotlivci i kolektivu	6	10	8	7	10	12	6	5	64	90 %
Patří ke škole i k životu, je běžné a normální	0	0	0	0	1	0	2	0	3	4%
Je užitečné a potřebné	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0%
Jiná možnost...	1	0	0	1	0	2	0	0	4	6%

Jiná možnost: 5. A Ch - když je málo, neškodí
 5. B D - psychicky ničí
 6. D - do školy nepatří / mělo by být více postiženo

Graf č. 8 Škodlivost šikany podle respondentů

Otázka č. 4: Jak hodnotíš míru výskytu šikanování ve škole?

Stejná část respondentů odpověděla, že šikanování není vůbec nebo že je ojedinělé (34%). Častý výskyt šikany potvrzují více chlapci než dívky (10 oproti 7). Absenci šikanování uvádějí nejčastěji žáci pátých tříd (14 a 9 žáků). Zajímavé je srovnání samotných pátých tříd, kdy větší frekvenci šikany vykazuje 5. B. (1 oproti 3). Srovnávací údaje jsou obsaženy v tabulce č. 9 a v grafu č. 9.

Tab. č. 9 Míra výskytu šikanování ve škole respondentů

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem	
	Ch	D	Ch	D	Ch	D	Ch	D	A.č.	R.č.
	A.č.	A.č.	A.č.	A.č.	A.č.	A.č.	A.č.	A.č.	A.č.	R.č.
Není vůbec	5	9	3	6	0	1	0	0	24	34 %
Je ojedinělé	1	1	2	1	6	5	5	3	24	34 %
Je časté	1	0	2	1	5	6	2	0	17	24 %
Jiná možnost...	0	0	1	0	0	2	1	2	6	8%

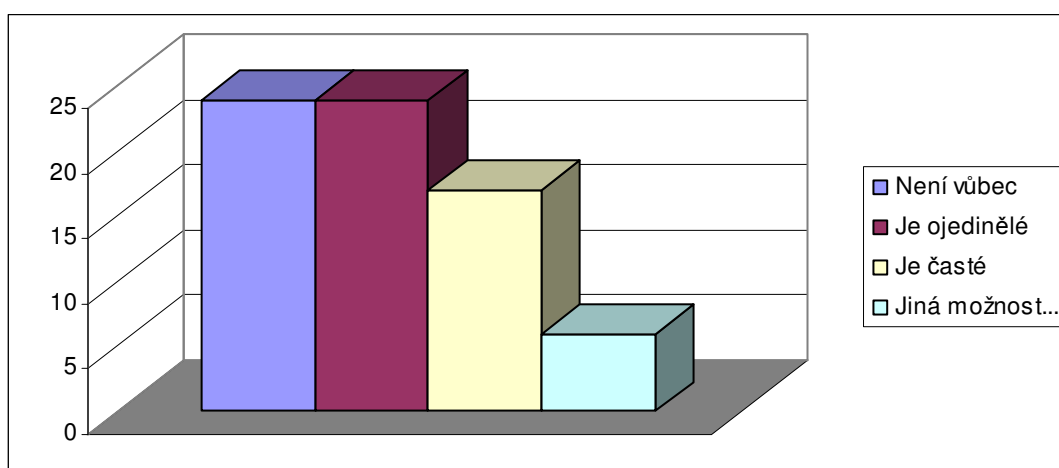
Jiná možnost: 5. B Ch - jak kdy

6. D - teď je to trochu horší / šikanování je více než dřív

8. Ch - podle nálady

8. D - šikanování je otřesné / jestli je, tak o tom nevím

Graf č. 9 Míra výskytu šikanování ve škole respondentů

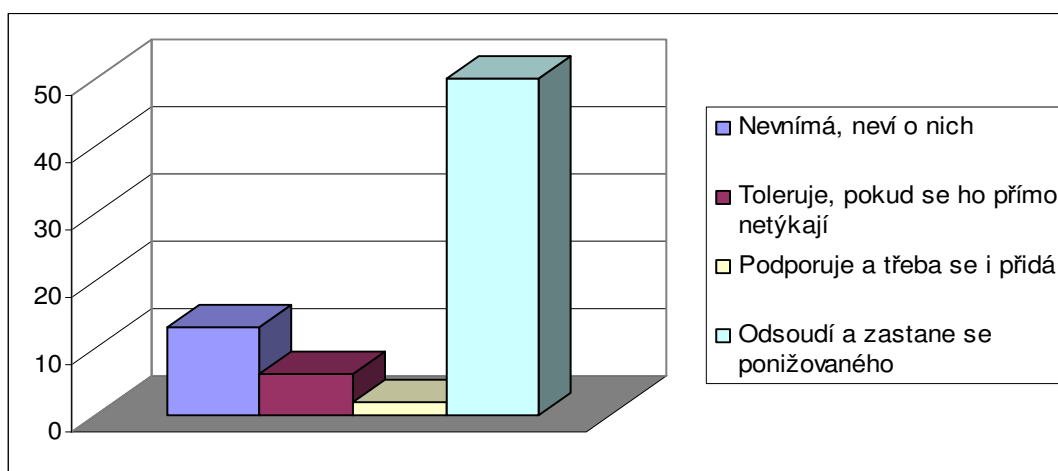
Otázka č. 5: Jak se zachováš při projevech šikanování ve třídě?

Projevy šikany nevnímá nebo o nich neví celkem 18% žáků. Mezi nimi jsou podobně jako v otázce č. 4 zastoupeni ve větší míře žáci nižších ročníků (5. A a 5. B dohromady 9 žáků). Žáci pátých tříd mají také poměrně rozhodný přístup k šikaně – až na jednoho nikdo šikanu nepodporuje ani netoleruje. K podpoře šikanování se přiznali 2 chlapci z osmé třídy.

Tab. č. 10 Projevy šikanování ve třídě respondenta

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem	
	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	A.č.	R.č.
Nevnímá, neví o nich	2	3	2	2	3	1	0	0	13	18 %
Toleruje, pokud se ho přímo netýkají	0	0	0	1	1	1	3	0	6	9%
Podporuje a třeba se i přidá	0	0	0	0	0	0	2	0	2	3%
Odsoudí a zastane se ponižovaného	5	7	6	5	7	12	3	5	50	70 %

Graf č. 10 Projevy šikanování ve třídě respondenta

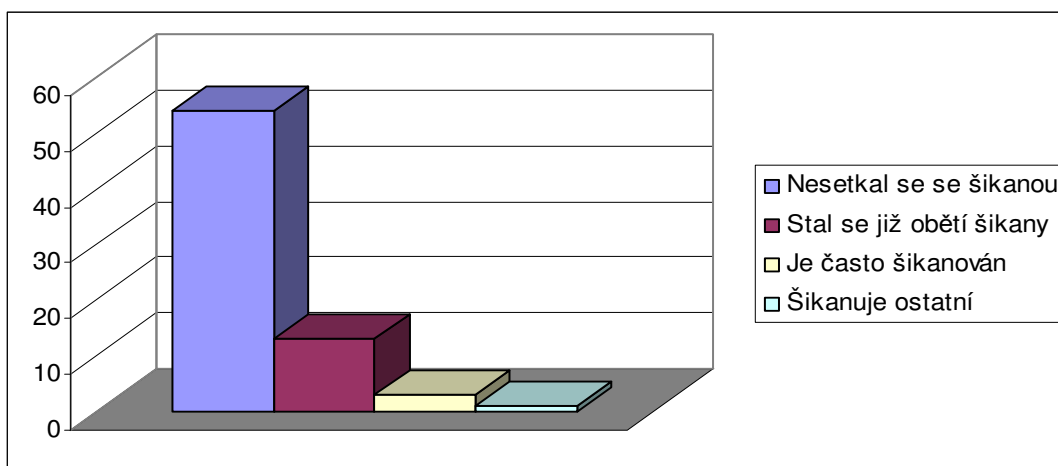
Otázka č. 6: Jakou máš se šikanou ve škole zkušenost?

Podle výsledků odpovědí se se šikanou nesetkalo 76% respondentů, což je v rozporu s výsledky odpovědí na otázku č. 4. Toto lze odůvodnit tím, že pokud nebyl respondent sám šikanován, zvolil možnost a), ačkoliv mohl být třeba jen svědkem šikany. Obětí šikany je nebo se stalo celkem 22% žáků. Údaj je přibližně poloviční proti celostátně udávanému průměru, což lze zdůvodnit velikostí školy (200 žáků) a poměrně zdravým klimatem ve škole. K šikanování ostatních se přiznala pouze jedna dívka z osmé třídy. Celkový přehled je uveden v následující tabulce a v grafu č. 11.

Tab. č. 11 Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem	
	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	A.č.	R.č.
Nesetkal se se šikanou	5	9	5	8	7	13	4	3	54	76 %
Stal se již obětí šikany	2	1	2	0	3	1	3	1	13	18 %
Je často šikanován	0	0	1	0	1	0	1	0	3	4%
Šikanuje ostatní	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2%

Graf č. 11 Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole

Otázka č. 7: Jak se tě týká problém šikánování?

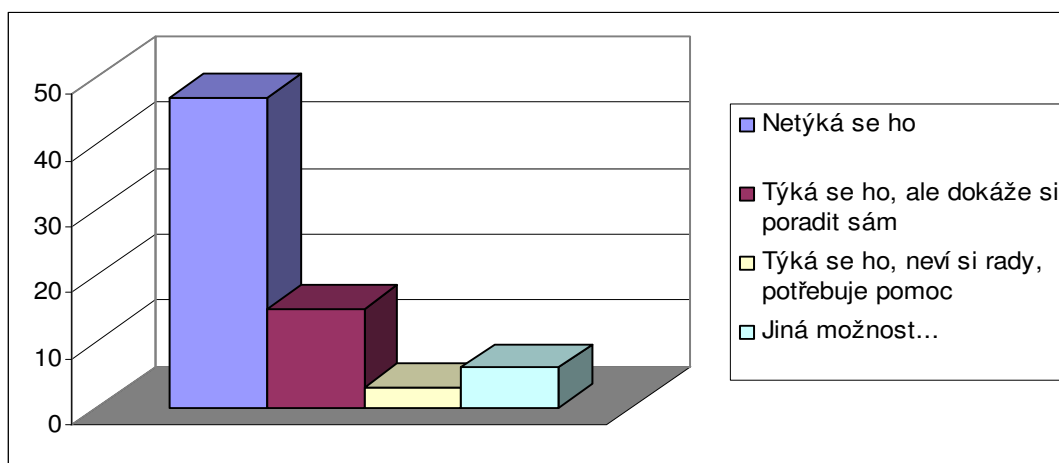
Šikana se netýká 66% žáků, z toho více dívek (29) než chlapců (18). Postiženo je šikanou celkem 25% respondentů, z toho 4% si neví rady a potřebuje pomoc. Ve všech případech se jedná o chlapce. Zajímavé srovnání nabízejí opět obě páté třídy, kdy mnohem lépe vychází třída 5. A - s výjimkou jednoho žáka se respondentů šikana nijak netýká. Výsledky jsou zpracovány v tabulce č. 12 a v grafu č. 12.

Tab. č. 12 Jak se týká respondentů školní šikana

Třída	5. A		5. B		6.		8.		Celkem	
	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	Ch A.č.	D A.č.	A.č.	R.č.
Netýká se ho	6	10	4	6	5	11	3	2	47	66 %
Týká se ho, ale dokáže si poradit sám	1	0	2	1	3	3	4	1	15	21 %
Týká se ho, neví si rady, potřebuje pomoc	0	0	1	0	2	0	0	0	3	4%
Jiná možnost...	0	0	1	1	1	0	1	2	6	9%

Jiná možnost: 5. B Ch - jenom někdy je to horší
5. B D - spíš to jsou jen narážky
6. Ch - učitelé by se měli o šikanu více zajímat
8. Ch - baví mě to pozorovat
8. D - baví mě to pozorovat / šikana vůbec není

Graf č. 12 Jak se týká respondentů školní šikana

Hypotéza 3

Nejméně každý desátý žák základní školy šikanu schvaluje nebo toleruje.

K formulaci hypotézy mě vedlo více faktorů. První, že šikanou jsou postiženi dva z pěti žáků základních škol u nás. Druhý, že v prvních stádiích šikanu schvaluje agresor a k jejímu rozvoji je nutná tolerance ze strany okolí. Později se přidávají nohsledové a v případě pokročilé šikany se tato stává celoskupinovou normou. Výsledkem byl předpoklad, že šikanu schvaluje nebo toleruje alespoň 10% žáků.

K ověření hypotézy jsem využil především odpovědi na otázky č. 3 a č. 5. Z odpovědí u otázky č. 3 vyplývá, že 90% respondentů šikanu odmítá, 4% tolerují, 0% považuje za užitečnou a potřebnou a 6% uvádí jinou možnost. Z odpovědí *Jiná možnost* je patrný souhlas v jednom případě (1,5%), další tři případy (4,5%) zaujímají stanovisko odmítavé. Celkově tedy šikanu toleruje nebo schvaluje pouze 5,5% respondentů.

Podle odpovědí na otázku č. 5 šikanu v případě, že se respondenta netýká, toleruje 9% respondentů, další 3% šikanu podporuje. Zbývajících 88% šikanu odmítá. Hypotézu tedy podporuje celkem 5,5% respondentů v položce 3 a 12% respondentů v položce 5, což souhrnně předpokládaných nejméně 10% nedosahuje. Hypotéza tedy nebyla potvrzena. Výsledek lze odůvodnit tím, že se jedná o školu venkovskou s menším počtem žáků, kde se žáci navzájem znají, na škole panuje poměrně přátelská atmosféra, učitelé mají o dění ve škole slušný přehled a podmínky pro vznik a rozvoj šikany jsou tedy méně vhodné, než na školách většího typu.

3. 5. 3 Výsledky výzkumu získané z dotazníků k průzkumu šikany pro žáky základních škol – druhá fáze

Druhá fáze výzkumu spočívala v opakovaném použití stejného dotazníku s časovým odstupem jednoho roku. Šetření bylo zaměřeno pouze na žáky šestých tříd Masarykovy základní školy v Morašicích, tedy žáků, kteří přecházeli z prvního stupně základní školy na druhý a účastnili se první fáze výzkumu ještě v pátých třídách. Zpracován byl stejný počet dotazníků při stejném složení respondentů (33 respondentů, z toho 15 chlapců a 18 dívek). Přehled je byl již uveden v tabulce č. 5. Z důvodu menšího počtu respondentů a lepší přehlednosti údajů jsem využil ke zpracování pouze absolutní četnosti a respondenti nebyli rozděleni podle pohlaví. Výsledky druhé fáze výzkumu jsou zpracovány v tabulkách č. 13 – 19 a v grafech č. 13 – 19.

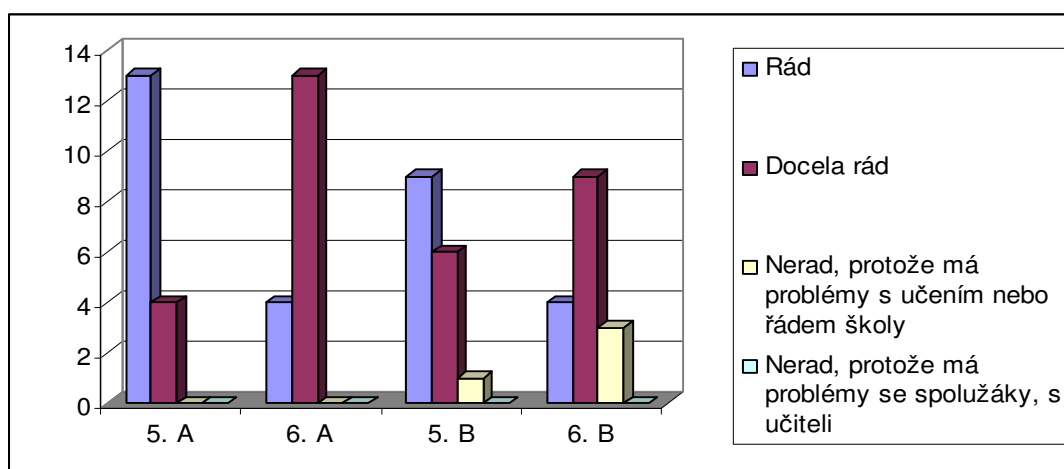
Otázka č. 1: Jsi ve škole rád?

V obou třídních kolektivech je patrný pokles v tom, jak rádi jsou žáci ve škole. Z původních 22 respondentů, kteří v páté třídě byli ve škole rádi, je jich o rok později pouze 8. Zvýšilo se však zastoupení respondentů, kteří jsou ve škole celkem rádi (22 oproti původním 10). Možná rizika šikany signalizují narůstající problémy s učením nebo řádem školy u respondentů v 6. B. Údaje jsou zobrazeny v následující tabulce a velmi přehledně v grafu č. 13.

Tab. č. 13   Jak rádi jsou respondenti ve škole - srovnání

Třída	5. A	6. A	5. B	6. B
	A. č.	A. č.	A. č.	A. č.
Rád	13	4	9	4
Docela rád	4	13	6	9
Nerád, protože má problémy s učením nebo řádem školy	0	0	1	3
Nerád, protože má problémy se spolužáky, s učiteli	0	0	0	0

Graf č. 13   Jak rádi jsou respondenti ve škole – srovnání

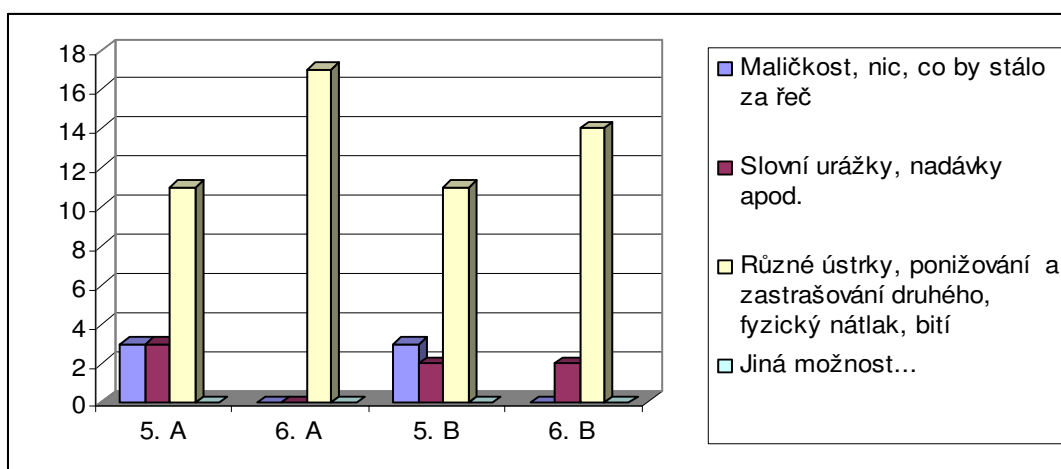
Otázka č. 2: Co podle tebe znamená „šikanování“?

Z výsledků zobrazených v tabulce č. 14 a v grafu č. 14 je patrný posun v definování šikany respondenty. Všichni žáci 6. A definují šikanu jako různé ústrky, ponižování a zastrašování druhého, fyzický nátlak a bití. Posun v chápání šikany jako fyzického násilí je zřejmý také ve třídě 6. B., pouze dva žáci chápou dosud šikanu jen jako verbální agresi.

Tab. č. 14 Co pro respondenty znamená šikanování - srovnání

Třída	5. A	6. A	5. B	6. B
	A. č.	A. č.	A. č.	A. č.
Maličkost, nic, co by stálo za řeč	3	0	3	0
Slovní urážky, nadávky apod.	3	0	2	2
Různé ústrky, ponižování a zastrašování druhého, fyzický nátlak, bití	11	17	11	14
Jiná možnost...	0	0	0	0

Graf č. 14 Co pro respondenty znamená šikanování – srovnání

Otázka č. 3: Je šikanování škodlivé nebo užitečné?

Odpovědi na otázku č. 3 nedoznaly s odstupem jednoho roku prakticky žádných změn, pouze v odpovědi *Jiná možnost* se neopakuje tolerance šikanování, která se v jednom případě objevila v první fázi výzkumu. Výsledky svědčí o ustáleném dobrém náhledu na problematiku šikany ze strany oslovených respondentů. Pro úplnost jsou výsledky zobrazeny v tabulce č. 15 a v grafu č. 15.

Tab. č. 15 Škodlivost šikany podle respondentů - srovnání

Třída	5. A	6. A	5. B	6. B
	A. č.	A. č.	A. č.	A. č.
Škodí jednotlivci i kolektivu	16	16	15	15
Patří ke škole i k životu, je běžné a normální	0	0	0	0
Je užitečné a potřebné	0	0	0	0
Jiná možnost...	1	1	1	1

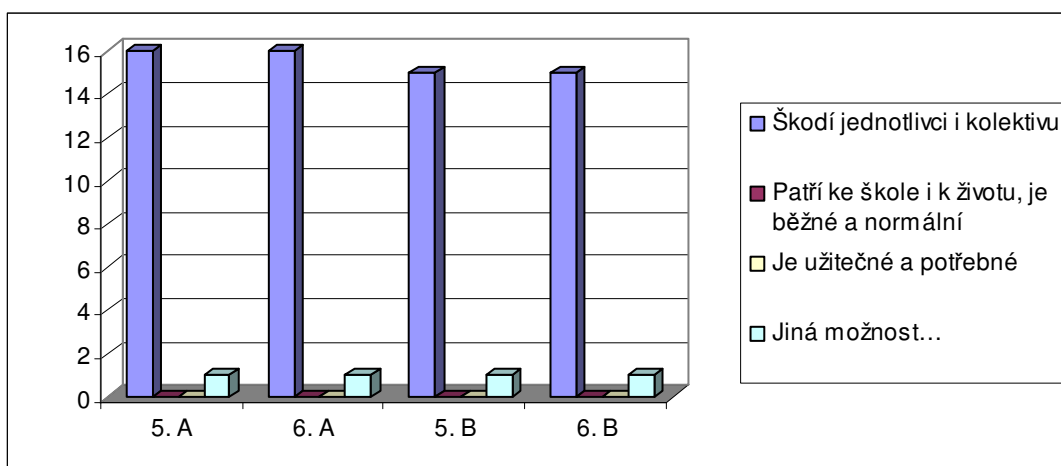
Jiná možnost: 5. A - když je málo, neškodí

5. B - psychicky ničí

6. A - šikanování je k ničemu, šikanovaný na tom nemusí být dobře

6. B - nesouhlasím se šikanou, šikanovaná je chudák a šikana ho ničí

Graf č. 15 Škodlivost šikany podle respondentů – srovnání

Otázka č. 4: Jak hodnotíš míru výskytu šikanování ve škole?

Z položky č. 4 je patrné zvýšení míry šikanování ve škole. To, že šikana ve škole vůbec není, odpovědělo původně celkem 23 žáků, nyní pouze 5. Jako časté uvádí šikanování již 6 žáků. O nárůstu vypovídají zjevně odpovědi *Je ojedinělé* z původních 5 na současných 19. Také odpovědi typu *jiná možnost* svými formulacemi naznačují nárůst šikany. Zajímavý je zhoršující se trend ve třídě 6. B. Kromě následující tabulky je stav patrný také z grafu č. 16.

Tab. č. 16 Míra výskytu šikanování ve škole respondentů – srovnání

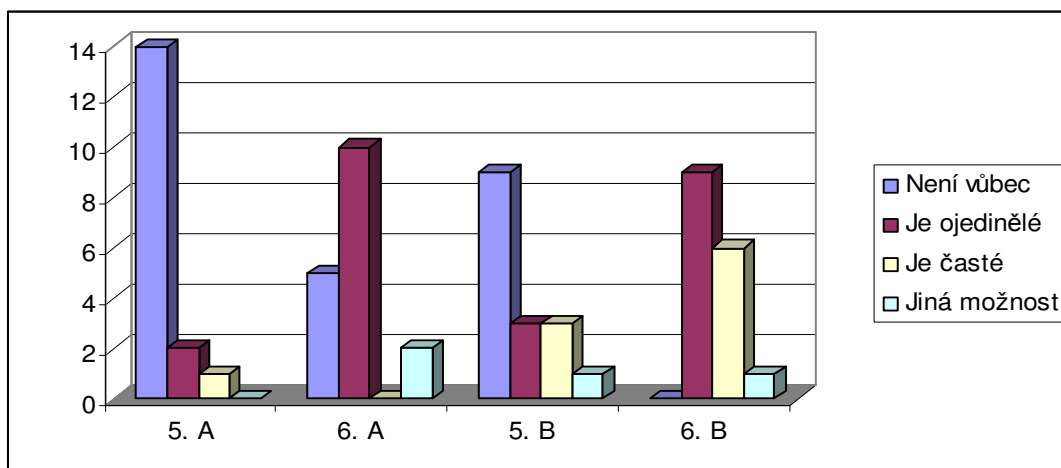
Třída	5. A	6. A	5. B	6. B
	A. č.	A. č.	A. č.	A. č.
Není vůbec	14	5	9	0
Je ojedinělé	2	10	3	9
Je časté	1	0	3	6
Jiná možnost...	0	2	1	1

Jiná možnost: 5. B - jak kdy

6. A - šikana se tu objevila / není to šikana, ale narážky

6. B - zatím tady šikana není, ale jsou vidět náznaky

Graf č. 16 Míra výskytu šikanování ve škole respondentů – srovnání

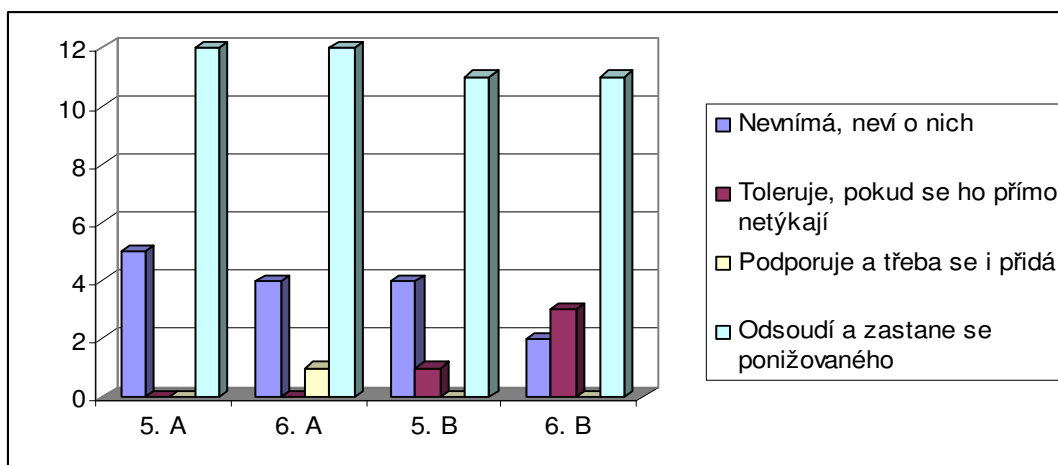
Otázka č. 5: Jak se zachováš při projevech šikanování ve třídě?

Jen k mírným změnám došlo v reakci na šikanování. Mezi respondenty z 6. A se objevila jedna odpověď podporující šikanování. Poloviční je počet respondentů z 6. B, kteří ve srovnání s předešlým rokem uvedli jako odpověď k projevům šikany *Nevnímám je, nevím o projevech šikanování* (2 z původních 4). Větší počet žáků 6. B také šikanu toleruje (3 místo původního 1). Charakter výpovědí je svým vývojem podobný položce č. 3. Celý přehled je uveden v tabulce č. 17 a v grafu č. 17.

Tab. č. 17 Projevy šikanování ve třídě respondenta - srovnání

Třída	5. A	6. A	5. B	6. B
	A. č.	A. č.	A. č.	A. č.
Nevnímám, nevím o nich	5	4	4	2
Toleruje, pokud se ho přímo netýkají	0	0	1	3
Podporuje a třeba se i přidá	0	1	0	0
Odsoudí a zastane se ponižovaného	12	12	11	11

Graf č. 17 Projevy šikanování ve třídě respondenta - srovnání

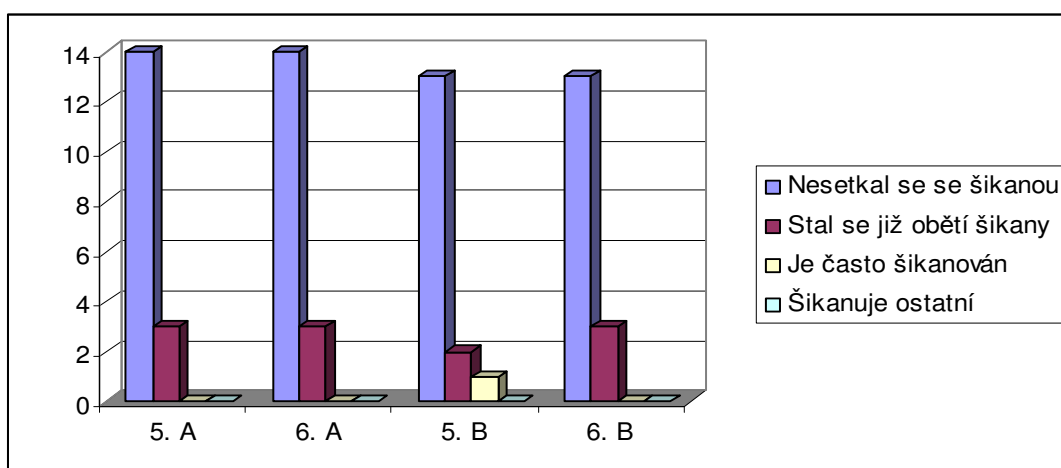
Otázka č. 6: Jakou máš se šikanou ve škole zkušenost?

Prakticky beze změn je položka č. 6. Pouze mezi respondenty ze třídy 6. B vymizela odpověď *Jsem často šikanován*, z původních 2 se objevuje třikrát odpověď *Stal (a) jsem se již obětí šikany*. Kromě následující tabulky jsou údaje zpracované v grafu č. 18.

Tab. č. 18 Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole - srovnání

Třída	5. A	6. A	5. B	6. B
	A. č.	A. č.	A. č.	A. č.
Nesetkal se se šikanou	14	14	13	13
Stal se již obětí šikany	3	3	2	3
Je často šikanován	0	0	1	0
Šikanuje ostatní	0	0	0	0

Graf č. 18 Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole - srovnání

Otázka č. 7: Jak se tě týká problém šikanování?

Skutečnost, že se šikanování dotýká většího počtu žáků, je patrná z poklesu u odpovědí *Netýká se mě* z původních 26 na současných 15. Rapidně vzrostl počet žáků, kterých se šikana týká, ale dokáží si s ní poradit (z původních 4 na současných 11) a také žáků, kteří jsou šikanováni a nedokáží si poradit (původně 1, nyní 3). Zajímavý je prvek empatie a náznak metody usmíření v odpovědi *Jiná odpověď* respondenta 6. B. Tabulku č. 19 doplňuje graf č. 19.

Tab. č. 19 Jak se týká respondentů školní šikana - srovnání

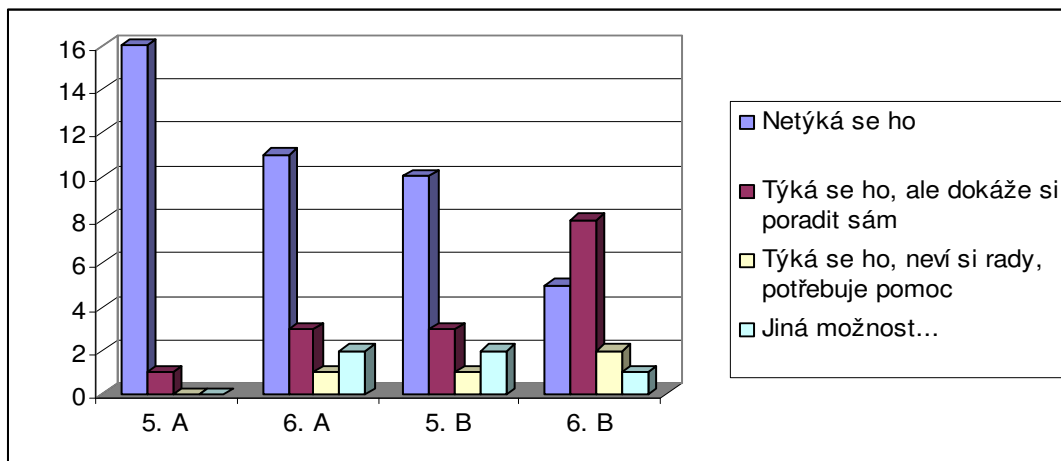
Třída	5. A	6. A	5. B	6. B
	A. č.	A. č.	A. č.	A. č.
Netýká se ho	16	11	10	5
Týká se ho, ale dokáže si poradit sám	1	3	3	8
Týká se ho, neví si rady, potřebuje pomoc	0	1	1	2
Jiná možnost...	0	2	2	1

Jiná možnost: 5. B - jenom někdy je to horší / spíš jsou to jen narážky

6. A - jsem slabý / netýká se mě, ale často jsou to ty hnusný narážky

6. B - je dobře, když si promluví s tím, kdo je šikanovaný

Graf č. 19 Jak se týká respondentů školní šikana - srovnání

Hypotéza 4

Při přechodu z prvního stupně základní školy na druhý dochází ke zhoršení stavu v oblasti šikanování.

Předpokladem pro formulaci hypotézy byly celkové změny v organizaci výuky a pedagogického dozoru při přechodu z prvního stupně na druhý. Stav šikanování může také ovlivnit také např. změna ve složení žáků třídy při přestupu žáků z prvního stupně jiných škol.

K ověření hypotézy posloužily především srovnávací údaje z položek č. 4 a č. 7. Podle položky č. 4 pokles počet odpovědí *Šikanování vůbec není* z původních 23 na 5 a počet odpovědí *Šikanování je ojedinělé* z původních 5 na současných 19. Jako časté označili šikanování původně 4 respondenti, v opakovaném výzkumu již 6.

Zatímco šikanování se netýkalo 26 z celkových 33 žáků pátých tříd, o rok později se šikanování netýkalo již jen 16 z nich. Šikanovaných bylo v pátých třídách celkem 5 žáků, z toho si pouze 1 nemohl sám pomoci, o rok později to bylo již 14 žáků a 3 si neuměli sami pomoci.

Rozdíly vykazují obě třídy navzájem, významnější posud do negativních úrovní byl zaznamenán ve třídě 6. B. Např. položka č. 5 jednoznačně prokázala větší nárůst tolerance šikany ze strany respondentů třídy 6. B.

Pozitivně lze hodnotit naopak skutečnost, že ke změnám nedošlo v oblasti škodlivosti, resp. užitečnosti šikany (položka č. 3).

Z celkového shrnutí srovnávacích údajů však jednoznačně vyplývá, že přechodem žáků z prvního stupně základní školy na druhý dochází ke zhoršení stavu v oblasti šikany. Hypotéza byla tedy potvrzena.

3. 6 Případy, které se staly

K oběma popisovaným případům šikanování došlo minulý rok na dvou různých venkovských základních školách v mém okolí, do jedné jsem chodil ještě jako žák, ve druhé jsem šest let vyučoval. Oba byly vyšetřeny a viníci byli postiženi. V souladu s ustanoveními zákona o soudnictví ve věcech mládeže neuvádím osobní, místní ani bližší časové údaje.

Příběh první

V prvním případě šikany s mravním podtextem dva chlapci z deváté třídy a dva ze sedmé jednotlivě i ve spolupachatelství s různou mírou účastenství týrali střídavě dvě spolužačky z deváté třídy. Dívky opakovaně zatáhli proti jejich vůli na chlapecké záchody, kde je násilím drželi, pokoušeli se je svlékat, což se jim částečně podařilo, a osahávali je. K obdobnému jednání došlo i v prostorách šatny jídelny školy a na zastávce autobusu. Fyzická agrese se naštěstí obešla bez újmy na fyzickém zdraví obětí. Vedení školy situaci prakticky nijak neřešilo (ředitel byl předdůchodového věku a zjevně si nechtěl „dělat problémy“), chování chlapců se stalo veřejným tajemstvím. Až poté, co rodiče jedné z šikanovaných dívek oznámili událost na policii a vyšetřováním byl pověřen mladý energický kriminalista, přistoupila škola k vlastnímu šetření. Bez zajímavosti není fakt, že v průběhu vyšetřování kontaktoval policejního vyšetřovatele osobně ředitel školy a snažil se celou věc zpochybnit tím, že se jedná o hodné kluky, že to tak nebylo, že si dívky vše vymyslely a že se vlastně skoro nic nestalo... Všichni čtyři chlapci na policii a následně i před soudem své jednání doznali. Pro nedostatek věku agresorů bylo trestní stíhání pro činy jinak trestné výtržnictví podle § 202 trestního zákona a omezování osobní svobody podle § 231 trestního zákona odloženo. Vzhledem k tomu, že agresori si své nesprávné počínání uvědomili, litovali jej, v minulosti nebyli pro podobné jednání řešeni, ve škole byli potrestáni sníženým stupněm z chování v případě hlavního strůjce (žák sedmé třídy) a důtkami ředitele školy v ostatních případech a že také rodiče agresorů se zasadili o nápravu u svých dětí, soud pro mládež upustil od opatření uvedených v § 93 zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Na pozadí postoje ředitele školy a skutečnosti, že obě oběti a dva z agresorů (devátá třída) po ukončení školního roku školu opustili, nebyl ze strany vedení školy zaznamenán zájem o navazující preventivní akci policie. Ředitel školy po ukončení školního roku ze své funkce odstoupil.

Hodnocení

Popsaný případ ukazuje častou chybu učitelů, kteří šikanu podceňují, a neochotu vedení školy věc řešit. Ačkoliv svoji významnou roli v chování agresorů sehrála puberta, mohl včasný a razantní zásah školy případ vyřešit šetrnějším způsobem, než jakým bylo trestní řízení. Za pozitivní považuji dopad řízení na pachatele a jejich potrestání, které by mělo do budoucna předejít násilnému jednání agresorů vůči ženám. Škola by měla nejen zlepšit pedagogický dozor nad žáky, ale i samotní učitelé zejména třídní učitelé v daných třídách by měli již při zjištěných náznacích násilí zaujmout jednoznačné stanovisko, jednání odsoudit, vysvětlit jeho nebezpečnost a působit na ozdravení klimatu ve třídě. Protože problém nebyl ve zjištění šikany, ale ve způsobu řešení, vidím možnosti zlepšení stavu také v dalším vzdělávání učitelů na škole, případně ve spolupráci s odborníky. V neposlední řadě měla být ve škole provedena preventivní akce policie, přestože většina aktérů ukončovala povinnou školní docházku a ze strany vedení školy nebyl o akci zájem. Pomoc přece potřebovali samotní žáci více, než škola jako taková.

Příběh druhý

Ke druhému případu došlo v osmé třídě, kde dvě dívky a jeden chlapec týrali svoji stejně starou spolužačku. Důvodem byl její odlišný styl oblékání a chování. K šikanování docházelo o přestávkách, posměšky přešly poměrně rychle ve výhrůžky, došlo dokonce k výhrůžkám fyzické likvidace oběti, nikdy však k fyzickému napadení šikanované. Třídní učitelka se o události dozvěděla poměrně rychle a bezodkladně začala věc řešit s ředitelem školy i dalšími pedagogy. Ihned začalo důsledné vyšetřování, které vedl zkušený ředitel školy. Téměř profesionálním dodržováním správné strategie a zásad dovedl věc v krátké době do úspěšného konce, rodiče účastníků šikany byli postupně pozváni do školy k pohovoru. Následovala náprava metodou vnějšího nátlaku. Agresoři byli potrestáni důtkami ředitele školy s podmíněčným snížením stupně z chování v případě dalšího i drobného prohřešku. Policie byla po prošetření šikany s případem seznámena a následně proběhla ve škole preventivní akce policistky zařazené v preventivně-informační skupině okresního ředitelství. S odstupem několika měsíců lze situaci považovat za klidnou, narušené klima ve třídě však není dosud úplně uzdravené.

Hodnocení:

Velice pozitivní je včasný a dostatečně razantní přístup vedení školy a učitelů, který umožnil rychlé a účinné vyšetření případu, a profesionální způsob jednání ředitele. Rodiče agresorů byli seznámeni s výsledky šetření jednotlivě ředitelem školy, zaujali správný postoj a náprava tak byla vedena nejen na půdě školy, ale také v rodinách pachatelů. Pozitivně hodnotím také následnou sekundární preventivní policistky z PIS, která spoluzamezila opakování agrese. Na celém případě je patrné, že na školách s menším počtem žáků (v tomto případě kolem 200) bývá celkové klima zdravější, šikaně se tolik nedaří a v případě výskytu je častěji postižena. Pro udržení relativně dobrého stavu ve třídě bych doporučil učitelům pokračovat ve správném působení na žáky, ověřovat stav šikany dotazníky, reagovat na podněty ze schránky důvěry a dál zaujímat jednoznačné postoje odsuzující ponižování a násilí. Vhodné bude i další preventivní působení policistů na škole. V postižené třídě byla využita k nápravě metoda vnějšího nátlaku. Protože současný stav vypovídá o tom, že skupina není zcela uzdravená, doporučil bych spíše (podle možností) využít metodu usmíření a další hlubší léčbu nemocné skupiny.

3. 7 Závěr

Přestože výsledky výzkumu vyznívají poměrně pozitivně a nadějně, je na místě uchýlit se k opatrnosti a obezřetnosti (příběh první a druhý), neboť stejně tak jako neexistuje obecně použitelná metoda popisu příčin, projevů, vyšetřování, nápravy, léčby a prevence šikany, neexistuje ani univerzální vždy účinná metoda jejího diagnostikování. Každý případ šikanování se od jiného případu liší, tak jako jsou odlišné děti v jednotlivých školách a třídách. V tomto duchu nebylo cílem diplomové práce nabídnout univerzální řešení problematiky šikany, ale nastínit rezervy a ukázat možnosti spolupráce vedoucí ke zlepšení stavu.

Vytyčené cíle práce splnila. V oblasti preventivní práce policistů na školách přináší nové možnosti využití témat sociálně patologických v rámci přednášek zařazených do výuky na základních školách. Podle aktuální situace na školách bych doporučil měnit harmonogram preventivních akcí policistů a včas reagovat na změny. Jako další prostředek ke zlepšení preventivní činnosti policie vidím zpětnou vazbu ze škol. Rámcově se jí sice dostává od ředitele školy a učitelů, ale naprosto minimálně od samotných žáků. Řešením by mohla být lepší časová návaznost akcí, např. realizace ve dvojbloku v odstupu jednoho měsíce. Účinné by bylo také určení policistů - preventistů v rámci jednotlivých základních útvarů policie, kteří by byli odborně vyškoleni a připraveni a kromě běžných úkolů by vykonávali právě prevenci na školách a např. u seniorů. Zásadním omezením je však skutečný stav Policie ČR, zejména stav personální a množství úkolů, které policie plní. Pozitivní ohlas a hodnocení zájmu žáků jsou závazkem a měly by být impulzem k vyšší motivaci policistů i učitelů preventivní akce nejenom vykonávat, ale také je zdokonalovat a zvyšovat jejich účinnost.

Výsledky výzkumu prováděného na Masarykově základní škole v Morašicích vyznívají poměrně pozitivně. Téměř „rodinné“ prostředí školy, které důvěrně znám z období své několikaleté pedagogické praxe, spolu s pečlivým přístupem pedagogů do značné míry ovlivňuje nejen možnosti výskytu šikany a jejího rozvoje, ale primárně už samotné postoje žáků. Proto jsou dosažené výsledky v porovnání s průměrnými údaji dosahovanými v České republice výrazně lepší. Rezervy zde spatřuji zejména v dalším vzdělávání učitelů v problematice šikany. Kromě zkušeností z běžné učitelské praxe jsou totiž učitelé v oblasti teorie šikany povětšinou polem neoraným. Žákům by měli nejen vysvětlovat nebezpečnost a škodlivost šikany, ale také její neférovost, a

škodlivost pro celek – a tedy i pro každého člena skupiny. Jako preventivních prostředků doporučuji využívat mimo jiné nejen pohružku tresty, které pachatele čekají, což se může v dnešní době prosycené násilím projevovat leckdy kontraproduktivně, ale více ukazovat, jaké dopady má šikana na oběť, jak se oběť cítí. Práce s pocity je velice obtížná a aby se z dobrého záměru nestala fraška vyžaduje od učitele mnoho zkušeností a odborné znalosti. Výzkum prokázal poměrně razantní zhoršení dobrého stavu v oblasti šikany při přechodu z prvního stupně na druhý. Na nápravě by měli spolupracovat učitelé obou stupňů, zejména na udržování a zlepšování sociálního klimatu ve třídě hned na začátku školního roku, věnovat zvýšenou pozornost přestoupivším spolužákům a podobně. Z pozice prevence navrhuji orientovat preventivní akce učitelů i policistů právě již na toto rizikovější období a nečekat na negativní vývoj. Pro vyšší informovanost žáků a lepší obranyschopnost proti šikanování navrhuji zařadit vybrané akce s tematikou primární i sekundární prevence šikany ještě na konec školního roku v pátých třídách.

Zpracování tématu šikany mi přineslo množství nových důležitých informací a poznatků, provádění výzkumu, zpracování a vyhodnocování výsledků pak další cenné zkušenosti. Pochopitelně vidím zpětně možnosti ve zlepšení výzkumných metod, například ve stavbě dotazníků. Oba dotazníky však svými výstupy údaje požadované stanovenými cíly poskytly. Pro další zmapování stavu bude vhodné stávající výsledky doplnit šetřením mezi učiteli a policisty.

Diplomová práce přispěla ke zkvalitnění mé vlastní práce a k odbornějšímu přístupu k epidemii šikany. Budu rád, když pozitivně ovlivní více zainteresovaných pedagogů a policistů, přispěje k jejich další lepší spolupráci a v konečném důsledku pomůže obětem šikanování na školách.

SEZNAM LITERATURY

1. *Akademický slovník cizích slov*. sv. 5. Praha: Akademia, 1995.
2. ANTIER, E. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-808-2.
3. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.
4. BŮŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělání*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci – Vydavatelství, 2000. ISBN 80-244-0054-5.
5. ČERNÝ, M. *Šikana z pohledu ředitele ZŠ v Klánovicích*. In: Sborník příspěvků *Školní šikanování*. Olomouc, 2004. ISBN 239-2994-1.
6. ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-475-3.
7. DRTINOVÁ, J., KOUKOLÍK, F. *Vzpouza deprivantů*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996. ISBN 80-901776-8-9.
8. ELLIOTOVÁ, M. *Jak ochránit své dítě*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-034-0.
9. ERB, Erb, H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000. ISBN 80-86299-22-8.
10. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-063-4.
11. GREEN, G., GOTTER, C. *Přestaňte být manipulováni*. Praha: Pragma, 1999. ISBN 80 – 7205 – 694 – 8.
12. KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. Praha: SPN, 1981.
13. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.
14. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování na školách*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X.
15. KOLÁŘ, M. *Management sociální práce se žáky ZŠ II*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. ISBN 80–7368–076–9.
16. LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005.
17. ONDRÁČEK, P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo....* Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-18-6.
18. *Příruční slovník jazyka českého*. sv. 4. Praha: Školní nakladatelství, 1941-1943.

19. POKORNÝ, V. *Prevence sociálně patologických jevů*. 2003. ISSN 1214-6609.
20. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1995.
ISBN 80-7178-049-9.
21. ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S. *Trestní zákon: komentář*. Praha:
Nakladatelství C. K. Beck, 2003.
22. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2000.
ISBN 80-7178-214-9.
23. *Všeobecná encyklopedie*. Praha: Diderot, 1999. ISBN 80-902555-2-3.

Přehled použitých zákonů:

Listina základních práv a svobod (zákon č. 2/1993 Sb.)

Občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb.)

Školský zákon (zákon č. 561/2004 Sb.)

Trestní řád (zákon č. 141/1961 Sb.)

Trestní zákon (zákon č. 140/1961 Sb.)

Ústava České republiky (zákon č. 1/1993 Sb.)

Zákon o Policii České republiky (zákon č. 283/1991 Sb.)

Zákon o přestupcích (zákon č. 200/1990 Sb.)

Zákon o rodině (zákon č. 94/1963 Sb.)zákon č. 359/1999 Sb.)

Zákon o sociálně právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb.)

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže (zákon č. 218/2003 Sb.)

Internetové a intranetové odkazy:

aspi.ks.vc:6665 – stav k 1.4.2008

<http://www.mvcr.cz>

<http://www.msmtv.cz>

<http://www.minimalizacesikany.cz>

SEZNAM TABULEK

Tab. č. 1	Složení respondentů podle pohlaví
Tab. č. 2	Vlastní zkušenost respondentů se sociálně patologickými jevy
Tab. č. 3	Zájem respondentů o přednášky policistů na školách
Tab. č. 4	Témata přednášek podle celkového zájmu dětí
Tab. č. 5	Složení respondentů
Tab. č. 6	Jak rádi jsou respondenti ve škole
Tab. č. 7	Co pro respondenty znamená šikanování
Tab. č. 8	Škodlivost šikany podle respondentů
Tab. č. 9	Míra výskytu šikanování ve škole respondentů
Tab. č. 10	Projevy šikanování ve třídě respondenta
Tab. č. 11	Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole
Tab. č. 12	Jak se týká respondentů školní šikana
Tab. č. 13	Jak rádi jsou respondenti ve škole - srovnání
Tab. č. 14	Co pro respondenty znamená šikanování - srovnání
Tab. č. 15	Škodlivost šikany podle respondentů - srovnání
Tab. č. 16	Míra výskytu šikanování ve škole respondentů – srovnání
Tab. č. 17	Projevy šikanování ve třídě respondenta - srovnání
Tab. č. 18	Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole - srovnání
Tab. č. 19	Jak se týká respondentů školní šikana - srovnání

SEZNAM GRAFŮ

Graf. č. 1	Složení respondentů podle pohlaví
Graf. č. 2	Vlastní zkušenost respondentů se sociálně patologickými jevy
Graf. č. 3	Zájem respondentů o přednášky policistů na školách
Graf. č. 4	Témata přednášek podle celkového zájmu dětí
Graf. č. 5	Složení respondentů
Graf. č. 6	Jak rádi jsou respondenti ve škole
Graf. č. 7	Co pro respondenty znamená šikanování
Graf. č. 8	Škodlivost šikany podle respondentů
Graf. č. 9	Míra výskytu šikanování ve škole respondentů
Graf. č. 10	Projevy šikanování ve třídě respondenta
Graf. č. 11	Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole
Graf. č. 12	Jak se týká respondentů školní šikana
Graf. č. 13	Jak rádi jsou respondenti ve škole - srovnání
Graf. č. 14	Co pro respondenty znamená šikanování - srovnání
Graf. č. 15	Škodlivost šikany podle respondentů - srovnání
Graf. č. 16	Míra výskytu šikanování ve škole respondentů – srovnání
Graf. č. 17	Projevy šikanování ve třídě respondenta - srovnání
Graf. č. 18	Vlastní zkušenost respondentů se šikanou ve škole - srovnání
Graf. č. 19	Jak se týká respondentů školní šikana - srovnání

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Dotazník k prevenci Policie ČR pro žáky základních škol

Příloha č. 2: Dotazník k průzkumu šikany pro žáky základních škol

Příloha č. 1

Dotazník k prevenci Policie ČR pro žáky základních škol

Policisté mají zájem o zvýšení bezpečnosti ve tvé škole. Ke zlepšení situace a ke zkvalitnění jejich práce můžeš pomoci vyplněním tohoto dotazníku. Zakroužkuj, prosím, pravdivě správnou odpověď, u posledního úkolu označ 10 témat. Děkuji za vyplnění.

Vyplnil(a): a) dívka b) chlapec Škola: ..... Datum: .....

1. Máš vlastní zkušenost s některým ze sociálně-patologických jevů? ANO NE
2. Máš zájem o preventivní akce policistů ve tvé škole? ANO NE
3. Označ 10 témat, která tě nejvíce zajímají.

	Témata
	Děti – oběti trestných činů
	Domácí násilí
	Dopravní výchova
	Extremismus
	Gamblerství
	Kouření, alkohol
	Kriminalita mládeže
	Počítačová kriminalita
	Pohlavní zneužívání
	Policejní práce
	Přestupkové řízení
	Rozdíly trestné činy x přestupky
	Svědék trestného činu
	Šikana
	Trestní odpovědnost
	Trestní řízení
	Viktimologie – oběti trestných činů
	Vlastní bezpečnost
	Závislosti

Příloha č. 2

Dotazník k průzkumu šikany pro žáky základních škol

Dotazník je anonymní, slouží k ověření šikanování ve tvé škole (třídě) a může pomoci k bezpečnějšímu prostředí tobě i tvým spolužákům. Při vyplňování dotazníku vyplň, prosím, obecné údaje na začátku dotazníku, u každé otázky zakroužkuj vždy jen jednu odpověď. Tam, kde je uvedena jako odpověď „Jiná možnost“, můžeš tuto možnost stručně vyjádřit vlastními slovy. Děkuji za poctivé vyplnění.

Vyplnil(a): a) dívka b) chlapec Třída: ..... Datum: .....

1. Jsi ve škole rád?

- a) Rád (a).
- b) Docela rád (a).
- c) Nerad (a), protože mám problémy s učením nebo řádem školy.
- d) Nerad (a), protože mám problémy se spolužáky, případně s učiteli.

2. Co podle tebe znamená „šikanování“?

- a) Maličkost, nic, co by stálo za řeč.
- b) Slovní urážky, nadávky a podobně.
- c) Různé ústrky, ponižování a zastrašování druhého, fyzický nátlak, bití.
- d) Jiná možnost .....

3. Je šikanování škodlivé nebo užitečné?

- a) Škodí jednotlivci i kolektivu.
- b) Patří ke škole i k životu, je běžné a normální.
- c) Je užitečné a potřebné.
- d) Jiná možnost .....

4. Jak hodnotíš míru výskytu šikanování ve tvé škole?

- a) Vůbec není.
- b) Je ojedinělé.
- c) Je časté.
- d) Jiná možnost .....

5. Jak se zachováš při projevech šikanování ve třídě?

- a) Nevnímám je, nevím o projevech šikanování.
- b) Toleruji je, pokud se mě přímo netýkají.
- c) Podporuji je a třeba se i přidám.
- d) Odsoudím je a zastanu se ponižovaného.

6. Jakou máš se šikanou ve škole zkušenost?

- a) Nesetkal(a) jsem se s ní.
- b) Stal(a) jsem se již obětí šikany.
- c) Jsem často šikanován(a).
- d) Šikanuji jiné.

7. Jak se tě týká problém šikanování?

- a) Netýká se mě, je zbytečné o něm mluvit.
- b) Týká se mě, ale dokáži si s ním poradit sám(a).
- c) Týká se mě, nevím si s ním rady, potřebuji pomoci.
- d) Jiná možnost .....